

DANSK KIRKESANGS
AARSSKRIFT

1943

UDGIVET AF
SAMFUNDET DANSK KIRKESANG

UNDER REDAKTION AF
POVL HAMBURGER
OG
HARALD VILSTRUP

KØBENHAVN

INDHOLD

	Side
Forslag til <i>En dansk Højmesseliturgi</i> . Ved <i>Gunnar Pedersen, Johannes Schepelern, Kristen Ejner Skydsgaard, Harald Vilstrup</i>	1
Forord	3
Højmesseliturgi	14
Tillæg I. Nogle Retningslinier for Salmevalg	27
Tillæg II. To Gloriasalmer. Ved <i>Harald Vilstrup</i>	31
Tillæg III. Bemærkninger om Forslagets musikalske Udformning og Udførelse. Ved <i>Jens Peter Larsen</i>	33
<i>Arthur Arnholtz</i> : Brorsons Svanesang.....	44
<i>Jens Peter Larsen</i> : Omkring Povl Hamburgers Laub-Biografi	75

BILAG

Messtøner efter gregorianske Melodier. Ved *Jens Peter Larsen*.

Højmesseforslag. Tillæg IV

Musikbilag ved Jens Peter Larsen

I. *P.* Her - re Gud Fa - der i Him - len! *M.* For - barm dig o - ver os!

P. Her - re Je - sus, Ver - dens Frel - ser! *M.* For - barm dig o - ver os!

P. Her - re Hel - lig - aand, vort Lys og vor Trøst! *M.* For - barm dig o - ver os! *)

II. *P.* Æ - re væ - re Gud i det høj - o - ste! *M.* Og Fred paa Jorden, I Mennesker Vel - be - hag! **)

M. (el. P.) Vi lo - ver dig, vi vel - sig - ner dig, vi til - be - der dig,

vi op - høj - er dig, vi brin - ger dig Tak - si - gel - se

for din sto - re Her - lig - hed, Her - re Gud,

him - mel - ske Kon - ge, Gud Fa - der al - mæg - ti - ge.

*) *M.* Herre, forbarndig o-ver os! Kri-ste, forbarndig o-ver os! Her-re forbarndig c-ver os!

**) *P.* Æ - re væ - re Gud, i det høj - e - stel

Og Fred paa Jor - den, I Men - ne - sker Vel - - be - hag!

(Orgel) → A-Dur

eller: → G-Dur

P.

Her-ren væ-re med E - der!

M.

Og med din Aand!

P.

Lad os al - le be - de!

M.

A - - men!

P.

E-pis - te - len skri - ver A - pos - tæ - len (Paulus) til (Romer - ne). *Epistel.*

Det - te hel - li - ge E - van - ge - li - um skriver E - van - ge - listen Mat - thæ - us.

- - - E - van - ge - listen Mar - kus.

M.

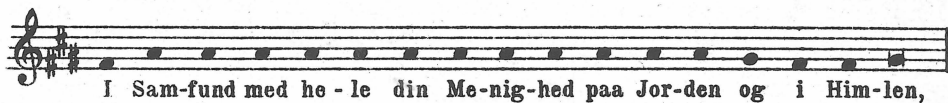
Gud væ-re lo - vet for sit glæ-de - li - ge Bud - skab! *Evangelium.*

III. *P.* *P. cl. M*

Lad os be-ken-de vor krist-ne Trol Vi for-sa-ger Djæ-ve-len
 og al-le hans Ger-nin-ger og alt hans Væ-sen.
 Vi tror paa Gud Fa-der, den al-mæg-ti-ge, Himlens og Jordens Ska-ber.
 Vi tror paa Je-sus Kri-stus, Guds en-baar-ne Søn, vor Her-re,
 som er und-fan-gen ved den Hel-lig-aand, født af Jom-fru Ma-ri-a,
 pint un-der Pon-ti-us Pi-la-tus, kors-fæ-stet, død og be-gra-vet,
 ned-fa-ren til Døds-ri-get, paa tre-die Dag op-standen fra de dø-de,
 op-fa-ren til Himmels, sid-den-de ved Gud Fa-ders, den al-mæg-ti-ges
 høj-re Haand, hvorfra hans skal komme at dømme le-ven-de og dø-de.
 Vi tror paa den Hel-lig-aand, den hel-li-ge al-min-de
 li-ge Kir-ke, de hel-li-ges Samfund, Syn-der-nes For-la-del-se,
 Kø-dets Op-stan-del-se og det e-vi-ge Liv.

M

A - men, a - men, a - men.

IV. *P.**M. (m. Orgel)*

P.

Vel - sig - net væ - re han, som kom - mer, i Her - rens Navn!

M. (Orgel)

Ho - si - an - na i det høj - e - ste!

P.

Ja, frem - for alt tak - ker vi dig, hel - li - ge Gud og Fa - der, for - di du
fri - e - de os ud af Mørkets Magt og før - te os o - ver i din
el - ske - de Søns Ri - ge. Han er det le - ven - de Brød, der kom ned fra Himlen
for at gi - ve Ver - den Liv. Vi i - hu - kom - mer med Tak - si - gæl - se
hans bit - re Li - del - se og Død, hans sejr - ri - ge Op - stan - del - se og Himmelfart
og for - ven - ter hans Komme i Her - lig - hed! Vor Her - re Je - sus Kri - stus -
i den Nat, da han blev for - raad - t, tog han Brødet, tak - ke - de og brød det,
gav si - ne Dis - cip - le det og sag - de: Tag det - te og æd det, det er mit
Le - ge - me, som gi - ves for e - der. Gør det - te til min I - hu - kom - mel - se!
Li - ge - saa tog han og - saa Kalken ef - ter Af - tens - maal - ti - det, tak - ke - de, gav dem
den og sag - de: Drik al - le der - af; den - ne Kalker den ny - e Pagt i mit Blod,
som ud - gy - des for e - der til Syn - der - nes For - la - del - se.

Gør det-te, saa of-te som I drik-ker det, til min I - hu-kom-mel - se!

M.

O du Guds Lam! Med Korsets Skam Du bar al Verdens Syn-der, Der-

fra al Trøst be-gyn-der. Mis-kun-de-lig For-barm du dig!

P.

Her-re Je-sus Kri-stus, den le-ven-de Guds Søn! Giv os i en

sand Tro at mod-ta-ge dit Le-ge-me og Blod og der-ved faa Del

i dit fuld-brag-te Of-fer til Syn-der-nes For-la-del-se og e-vigt Liv.

Fa-der vor, du som er i Him-le-ne! Hel-li-get vor-de dit Navn; komme dit Ri-ge;

ske din Vil-je som i Himlen saa-le-des og-saa paa Jorden; giv os i Dag

vort dag-li-ge Brød; og for-lad os vor Skyld, som og-saa vi for-la-der vo-re

Skyld-ne-re; og led os ik-ke i Fri-stel-se, men fri os fra det on-de!

(M.)

Thi dit er Riget og Magten og Æ-ren i E-vig-hed.

M.

A - men.

V. *P.*

Lad os al-le be-de! Vi tak-ker dig, Her-re vor Gud,
 al-mæg-ti-ge Fa-der, for-di du har ve-der-kvæ-get os med dis-se
 sa-li-ge Ga-ver. Nu be-der vi din Barmhjer-tig-hed, at du la-der dis-se
 di-ne Ga-ver kom-me os ret-te-lig til-go-de, til at styr-ke vor Tro,
 op-li-ve vort Haab og gø-re den ind-byr-des Kær-lig-hed brænden-de
 i vo-re Hjer-ter. For din Søns, Je-su Kri-sti vor Her-res Skyld.

M.
 A - men!

P.
 Her-ren væ-re med E-der!

M.
 Og med din Aand!

P.
 Her-ren vel-sig-ne dig og be-va-re dig! Her-ren la-de sit
 An-sigt ly-se o-ver dig og væ-re dig naa-dig!
 Her-ren løf-te sit Aa-syn paa dig og gi-ve dig Fred!

M.
 A - men, a - men, a - - men!

FORSLAG

TIL

EN DANSK HØJMESSE-
LITURGI

*

UDGIVET AF
SAMFUNDET DANSK KIRKESANG

KØBENHAVN
1943

LITURGIEN

VED

GUNNAR PEDERSEN
JOHANNES SCHEPELERN
KRISTEN EJNER SKYDSGAARD
HARALD VILSTRUP

*

MESSETONER

EFTER GREGORIANSKE MELODIER

VED

JENS PETER LARSEN

FORORD

I Februar 1938 nedsatte Bestyrelsen for SAMFUNDET DANSK KIRKESANG et liturgisk Udvalg, bestaaende af os undertegnede, med det Formaal at overveje mulige Ændringer, som maatte være at foretage i vor nuværende Højmesseordning.

Udvalget har siden Maj 1938 arbejdet som en Studiekreds, der dels har beskæftiget sig med Spørgsmaalet om Gudstjenesten i det hele, dels har forsøgt at udarbejde et konkret Forslag til en fornyet Højmesseordning.

Det er dette Forslag, der her forelægges.

Liturgiens musikalske Del er udarbejdet af Lektor Dr. phil. *Jens Peter Larsen* i nært Samarbejde med Studiekredsen og Formanden for DANSK KIRKESANG, Magister *Mogens Wöldike*.

Det er næppe nødvendigt at give en nærmere Motivering for Fremkomsten af et Forslag til en fornyet Højmesstjeneste. Gennem de sidste hundrede Aar er der i den danske Kirke — ofte endda meget intenst — arbejdet med Spørgsmaalet om vor Højmesse. Vor Kirke har gennem lange Tider haft og har den Dag idag en løbende Alterbogssag, en Sag, der endnu ikke trods mange Forsøg har fundet sin Løsning. En interessant Opgave vilde det være at skrive det Kapitel af det 19. og 20. Aarhundredes indre Kirkehistorie, der handler om det liturgiske Arbejde i dette Tidsrum, saaledes som det i Sverige er gjort af *Dick Helander*: *Den liturgiska utvecklingen i Sverige under 1800-talet* (Bd. I 1934; Bd. II 1939) og i Finland af *G. O. Rosenqvist*: *Det liturgiska arbetet i Finland efter skilsmässan från Sverige* (Bd. I 1935).

Den Gudstjenesteform, det 19. Aarhundrede fik overleveret, var kun en temmelig svag Efterklang af den rige Guds-

tjeneste, der kendetegnede den første Reformationstid. Gudstjenesten var i det væsentlige indskrumpet til at være en ren og skær Prædikengudstjeneste, omgivet af en højst sparsom Liturgi, der kun i meget ringe Grad betød noget for dem, der kom i Kirken. For den almindelige Kirkegænger var Gudstjeneste ensbetydende med Prædiken. Naar der var Altergang, bestod Nadverritualet af en belærende Formaningstale, efterfulgt af Fadervor og Indstiftelsesordene. De gamle liturgiske Led, der havde gjort Gudstjenesten saa rig og bevæget, og som i Form af Salmer var bevaret højt op i Tiden, var saa godt som alle forsvundne af Gudstjenesten. Det er en haard, men ikke helt uretfærdig Dom, naar den tyske Liturghistoriker Kliefoth siger om Gudstjenesten omkring 1800: »Det er et Kapitel i den lutherske Kirkes Historie, der skærer i Hjertet, og som er til at græde over. Brud med Historien, Destruktion, ødelæggende Vandalisme og intet andet«.

I Løbet af det 19. Aarhundrede vaagnede der nu langsomt, men med stigende Styrke en Bevidsthed om, at her var et Punkt i Kirkens Liv, der trængte til Reformation, her var noget, der skulde rettes op, om ikke noget centralt og umisteligt skulde være tabt for stedse. Det er ikke her Stedet til at gennemgaa denne Udvikling; kun er der Grund til at fremhæve, at dette dels private, dels mere officielle Arbejde med Spørgsmaalet om Gudstjenesten ikke — som Tilfældet blev i de andre nordiske Kirker — førte til, at vi fik en ny Alterbog og et nyt Kirkeritual. Officielt staar vi stadig paa Kirkeritualet af 1685 og Hans Bagers Alterbog af 1688. For godt hundrede Aar siden blev det overdraget Biskop Mynster til at udarbejde en ny Alterbog, men det blev — til Mynsters store Skuffelse — ved Udkastet. At vor nuværende Situation i Længden er uholdbar, vil næppe kunne nægtes; og det er meget at ønske, at der inden længe maa nedsættes et kyndigt Udvalg, der gennem et omhyggeligt og grundigt Arbejde kan forberede en ny Alter- og Ritualbog, indeholdende baade Højmessetjenestens Ordning og dens Tekster. Et — baade i Udstyr og Indhold — smukt og værdigt Eksempel har vi i den norske Kirkes Ritualbog, godkendt 5. Juli 1918; og det er bekendt, at den svenske Kirke 1. Søndag i Advent 1942 tog nye reviderede liturgiske Bøger i Brug.

At Alterbogs- og Ritualspørgsmaalet ikke har faaet en Løsning, betyder nu ikke, at der ikke er sket noget paa Guds-

tjenestens Omraade i Løbet af de sidste Menneskealdrer. Dels gennem autoriserede Forandringer, dels gennem Forandringer, der er foregaaet mere umærkeligt, saa at sige »under Haanden«, er der sket en Udvikling, der er Vidnesbyrd om, at Spørgsmaalet om Gudstjenesten og dens Form ikke er et een Gang for alle løst Spørgsmaal, men at det stadig er aabent og Genstand for Drøftelse.

Igennem den vekslende Salmeskat har vor Gudstjeneste stadig modtaget en Fornyelse af enestaaende og overvældende Betydning. De forskellige Salmebogsudgaver staaer som det synlige Udtryk derfor. Og Haand i Haand med Arbejdet for en fornyet Gudstjenesteform gaar Arbejdet med en ny Salmebog. Ønskelig er en Salmebog, hvor baade Udvalg og Ordning af Salmerne er foretaget med større Hensyntagen til Gudstjenestens Krav, end Tilfældet er i den nuværende.

1885 fik vi en ny Tekstrække, i 1895 foretoges en Revision af Daabs- og Nadverritualet, ligesom Kollektterne blev underkastet en Revision i 1895 og en i 1923, hvilken sidste desværre paa adskillige Punkter førte til en Forringelse af Kollektterne. Af nyere Dato er det ogsaa, at Trosbekendelsen — efter at Trossalmen (Salmebogens Nr. 1) i forrige Aarhundrede lidt efter lidt var forsvundet af Gudstjenesten og i Grundtvigske Menigheder erstattet af den apostolske Bekendelse (med Forsagelsen) fremsagt af Præsten paa Prædikestolen — nu i Løbet af den sidste Menneskealder i mange Menigheder har faaet sin Plads ved Alteret, som oftest efter Evangeliets Oplæsning, hvilket har opnaaet en halvofficiel Godkendelse ved Biskoppernes Cirkulære af 1936.

Det væsentlige og betydningsfuldeste for vor Gudstjeneste skete imidlertid gennem det nye *Daabs- og Nadverritual af 19. Juli 1912*, udarbejdet af den danske Kirkes Biskopper. Der er Grund til at være de daværende Biskopper taknemlig, fordi de her for Nadverliturgiernes Vedkommende for første Gang bryder en Tradition, som paa mange Maader havde lagt sig hindrende i Vejen for Genoplivelsen af evangelisk-luthersk Gudstjenesteliv. Nu banede de en Vej fremad, idet de gav et Grundlag, andre kunde arbejde videre paa. Deres Forslag var ikke Maalet, men en god Begyndelse. Det drejede sig i Forslaget af 1910 ikke om Gudstjenesten før Prædikenen (Formessen), men om de forskellige Ritualer for Daab, Nadver, Brudevielse og Begravelse, hvilket sidste dog ikke opnaaede Autorisation. I

denne Sammenhæng er det Nadverritualet, der interesserer os. Egentlig havde det været Meningens kun at underkaste de gamle Former et gennemgribende Eftersyn, mere gennemgribende end det skete 1895. Men dette opgav Biskopperne, »fordi det — som de siger i Forordet — er vor Overbevisning, at der i Daabs- og Nadverritualet mangler væsentlige Sider, som bør komme til Udtryk ved disse Handlingers Udførelse. Sakramenterne er det rigeste, der er betroet Guds Menighed; derfor er det en naturlig Trang, at deres Forvaltning maa have et festligt Præg, maa være baaren af Tilbedelse, Tak og Bøn. Det har været vor Bestræbelse at bringe dette til Udtryk«. Om Nadveren siger Biskopperne: »Kravet om Sakramenthandlingernes festlige Karakter samler sig i særlig Grad om den hellige Nadver. Naar Nadveren er Højdepunktet af Herrens Nærværelse i sin Menighed, maa Tilbedelsen her komme til sit rigeste Udtryk. Derfor har den gamle Kirke efterladt os en rig Arv, hvis vigtigste Led er Opfordringen *Sursum corda*, Lovsangen *Sanctus, Benedictus* og *Agnus Dei*. Intet af dette er bevaret hos os«. Og senere hedder det: »Et andet Hensyn, som har været os magtpaaliggende, er Ønsket om, at det maa komme tydeligt frem, at Nadveren ikke er et Tillæg til Menighedsgudstjenesten, men er dens Krone og Højdepunkt. Naar Gudstjenesten er Guds Børns Samling om Frelseren selv og om de Livskilder, han har givet os, saa er det klart, at Nadveren, der fremfor alt er det samlende, ikke kan ligge udenfor den. I vor hidtil gældende Ordning træder dette altfor lidet frem«.

Der er Grund til at fremhæve Biskoppernes Forord, fordi det paa en saare enkel og jævn Maade siger netop det, det kommer an paa. Det store ved deres Arbejde er, at de havde Mod til at erkende, at der i den tidligere Ordning, der havde Aarhundreders Hævd, var noget, der hindrede Sakramenternes Indhold i at komme til Udtryk. Derfor greb de tilbage til den ældste Kirkes Udtryksmidler. Og det opsigtvækkende var, at her talte ikke en eller anden liturgisk interesseret Lægmand eller Præst, saaledes som det ofte havde været Tilfældet, men her talte Kirkens ansvarlige Ledelse. Og denne Gang blev det virkeliggjort, og dermed skete der et stort Skridt fremad, der vil gøre de følgende Skridt lettere og naturligere.

Det hører til de glædelige Tegn i vor Kirke idag, at Sansen og Forstaaelsen for og ikke mindst Trangen til et rigere og fyldigere Gudstjenesteliv er blevet stærkere. Der ligger deri Spi-

rer til en kirkelig og kristelig Vækkelse. Ikke saa faa Steder dukker der et stadig stærkere Haab op om, at Kirkens Styrelse vil gaa videre i det Spor, som Biskopperne i 1910 førte denne vigtige Sag ind i.

Det har i det Arbejde, vi har gjort med Højmesseordningen, været vor Bestræbelse at fortsætte den Linje, der her er blevet angivet; og det er vort Haab, at der dermed maa være gjort et Skridt fremad mod den kirkelig-liturgiske Fornyelse, det sidste Aarhundredes Bestræbelser har bebudet. Vi ved, at noget saadant ikke opnaas med eet Slag; men arbejdes der ikke saa kynligt og sagligt, det er muligt, bliver vi let Bytte for mer eller mindre dilettantiske Løsningsforsøg, hvad ikke saa faa af de forskellige Højmesseordninger, der er indført rundt om i vore Kirker, vidner om.

Det er Spørgsmaalet om den rette *Form*, vi har søgt at løse. Vort Maal har i Korthed været dette: Paa Grundlag af den Gudstjenesteform, der har vundet Hævd i den danske Kirke, og uden at foretage radikale Forandringer at skabe en Højmesseform, der bedre end den, vi har idag, kan være Tjener for Menighedens Lovsang, dens Bekendelse og Bøn, dens Ærefrygt og Tilbedelse, dens Fællesskab og Offentlighed.

Selvfølgelig ved vi, at gudstjenestelig Fornyelse ikke er gjort med Studier og Forslag, men at den i sit inderste Væsen afhænger af Guds Aands Virken iblandt os. Men det fritager os ikke for at gøre et Arbejde med Formen for vor Menighedsgudstjeneste. Formen er jo Indholdets nødvendige Tjener.

BEMÆRKNINGER TIL ENKELTHEDER I FORSLAGET

Reformationen overtog Formessen fra den romerske Messe og bevarede saa at sige alle Leddene i denne. Det gælder Perikopeteksterne, Kollektterne, der dog snart erstattedes med Veit Dietrichs, og de forskellige Sangstykker: Kyrie, Gloria o. s. v., med den Begrundelse: »De er gode og taget fra Skriftens« (Luther 1923). I den Form, hvori de fandtes i Romermessen (latinsk Tekst med Gregoriansk Musik), holdt de sig efter Reformationen i Købstæderne, hvor Latinskoledrengene varetog Kirkesangen. Men det blivende i de evangeliske Gudstjenesteordninger var dog Omdigtningen af de faste Prosatekster til Menighedssalmer.

Som tidligere nævnt forsvandt disse faste Led senere fuldstændigt i den danske Kirkes Gudstjeneste, hvortil et kgl. Rescript af 18. Juni 1802 yderligere bidrog. Der er for os ingen Tvivl om, at vi bør arbejde hen imod at genindføre disse Kirkens Prosatekster: *Kyrie eleison* og *Gloria in Excelsis Deo*. Vi finder det urimeligt, at vi fortsat skal lide under en tidligere Tids Mangel paa Forstaaelse for Fædrenes Gudstjeneste. Og vor danske Højmesse-gudstjeneste staar her temmelig isoleret blandt de allerfleste lutherske Kirkers Ordninger, der har disse Led som noget fast og urokkeligt. I vort Forslag har vi efter Overvejelse vovet at bringe dem i deres gamle Prosaform. At genindføre dem i Salmeform vil være at overlæsse Gudstjenesten med Salmer og derved gøre den alt for tung. Ganske vist er de fleste Menigheder afvænnet med at synge en Prosatekst, og det vil kræve ikke saa lidt at opøve Folk deri; men det ligger ganske sikkert ikke ud over, hvad der med Tiden vil kunne opnaas. Og vil ikke netop Prosaformen bidrage til, at vi genvinder noget af den Rigdom og Afveksling, som var karakteristisk for den reformatoriske Formesse, og som vi mangler nu?

Efter Indgangsbønnen og Indgangssalmen, der vil svare til *Introitus*, følger det tredobbelte Raab om Forbarmelse. Denne Bøn, hvormed de nødstedte mødte Frelseren (se Matth. 9, 27; 15, 22; 17, 15; 20, 30ff.; Mark. 10, 47; Luk. 17, 13; jf. allerede Ps. 123, 3), er blevet Menighedens Raab fra det dybe til den treenige Gud.

Efter Kyrieraabet følger nu Menighedens Lovsang for den Frelse, der er givet i Jesus Kristus. Fremfor — som man finder det nogle Steder — at indskyde en Syndsbekendelse og en Naadestilsigelse foretrækker vi det af os foreslaaede *Kyrie* med umiddelbart følgende *Gloria*. Den kristne Menighed ejer saa at sige *begge i eet Aandedræt*. Til selve *Gloria* slutter sig den gammelkirkelige Lovsang: *Laudamus te, benedicimus te etc.* Efter mange Overvejelser og ikke uden at se Vanskeligheden derved besluttede vi os til at foreslaa Genindførelsen af hele denne oldkirkelige Taksigelse og Tilbedelse, der er af stor Skønhed og Fylde, og som giver et uforligneligt Udtryk for Menighedens Tak og Tilbedelse, som ingen Salmegengivelse — end ikke »Aleneste Gud i Himmerig —« — kan erstatte. Men da der vel indenfor en overskuelig Tid kun vil være ringe Mulighed for, at man kan faa Menigheden til selv at synge denne Lovsang, kan man — efter at Præsten har sunget Luk. 2, 14 —

lade Menigheden fortsætte med 2.—4. Vers af »Aleneste Gud i Himmerig —«. Paa særlige Festdage kan man saa, hvor der er Kor, lade dette synge hele Gloria. — I et Tillæg har vi til Skifte med »Aleneste Gud —« trykt to smaa Gloriasalmer, der er Omdigtninger af »Laudamus te« ved Harald Vilstrup.

En Revision tiltrænges af Kollektterne, eventuelt Fremdragelse af nogle af de gamle romerske Kollektter til Brug ved særlige Lejligheder.

Angaaende Tekstlæsningen for Alteret bemærkes: Den oprindelige, fælleskirkelige Tekstrække (vor nuværende første Tekstrække) bør altid læses fra Alteret, hvorved Kirkeaarets Præg bedst kommer til Udtryk. Som Prædiketekst anvendes som hidtil skiftevis første og anden Tekstrækkes Evangelier. Endvidere anbefales, efter de hidtil gældende Regler, en rigeligere Brug af Epistlerne. Endelig anbefales, at der udarbejdes en særlig Række af gammeltestamentlige Tekster, og at det tillades nu og da at prædike over disse. — Prædikes der over første Tekstrækkes Evangelium, kan Oplæsningen deraf udelades paa Prædikestolen.

At *Credo* — efter nyere dansk Skik, som vi ganske vedkender os, i *Apostolicums* (Daabsbekendelsens) Skikkelse — har sin rette Plads ved Alteret efter Evangeliets Oplæsning, kræver formentlig intet nærmere Bevis. Og for en dansk Menighed er det naturligt at lade Forsagelsen lyde sammen med Trosbekendelsen. — Ved særlige Lejligheder kan, om ønskes, den Nicænske Trosbekendelse benyttes i Stedet for den apostolske. I saa Fald bortfalder af sig selv Forsagelsen, og Præsten intonerer straks, uden forudgaaende »Lad os bekende —«: »Jeg tror paa een Gud —«. —

Vi kommer derefter til den Del af Gudstjenesten, der følger efter Prædikenen.

Angaaende *Kirkebønnen* har vi overvejet, om den ikke rettelig burde bedes foran Alteret; og meget taler for, at det burde være saaledes. Dog har Traditionen og Ønsket om at knytte Nadveren saa nær til den øvrige Gudstjeneste som muligt virket saa stærkt, at vi har ladet den beholde dens gamle Plads paa Prædikestolen.

Et vigtigt Problem er det nemlig, hvorledes det vil være muligt at undgaa, at Gudstjenesten falder i to forskellige Dele, saaledes som Tilfældet er nu, navnlig i Bykirkerne, hvor Størstedelen af Kirkegængerne forlader Kirken efter Salmen efter

Prædikenen. Naar Talen er om Gudstjenestens Form, maa dette Spørgsmaal alvorligt overvejes.

Her melder sig nu først Spørgsmaalet om *Skriftemaalet*. Stedet her er ikke til en længere Udredning af Skriftemaalets Historie og Udvikling i den evangeliske Kirke. Resultatet af Udviklingen er blevet, at der i mange, maaske de fleste Kirker holdes Skriftemaal efter Prædikenen inden Nadvertjenesten. Formen herfor er ikke fastlagt og varierer stærkt. Mange Steder er den individuelle Absolution helt forsvundet og Skriftemaalets Karakter derved ophævet, nogle Steder er det helt bortfaldet.

Hovedsynspunktet i vort Forslag er, at Skriftemaalet ikke hører hjemme paa dette Sted i Gudstjenesten, baade af praktiske og saglige Grunde. Hvor der er stor Altergang, vil det virke uroligt, at Folk to Gange skal knæle ved Alterbordet, og Skriftemaalets Indførelse paa dette Sted vil ikke kunne undgaa at gribe forstyrrende ind i Gudstjenestens organiske Helhed. Skriftemaalet hører rettelig hjemme før Gudstjenesten og er beregnet for Mennesker, der tynges af deres Synder begærer at høre Absolutionens Ord. Som *uomgængelig* Betingelse for at gaa til Alters vil Skriftemaalet vistnok ikke kunne fastholdes. Dette Skriftemaal, hvis Betydning og Velsignelse Præsten ofte maa tale om, maa i sin Grundform bestaa af en Syndsbekendelse, saa stærk og konkret som muligt, efterfulgt af Absolutionen, tilsagt den enkelte under Haandspaalæggelse. Et godt Eksempel paa en saadan Skriftebøn findes i den norske Kirkes Alterbog fra 1920 S. 116—117.

Om Skriftemaalet genvandt sin Plads før den egentlige Gudstjeneste, kunde man efter god kirkelig Skik inden Altergangen og som Forberedelse dertil have et kort *Confiteor* med en Naadestilsigelse, men dette vil ikke, saalidt som meget af det, der nu gaar under Navn af Skriftemaal, kunne kaldes Skriftemaal.

Efter Salmen efter Prædikenen fejrer da Menigheden Nadverens Fest. Her er vi os bevidst, at vi fortsætter og uddyber, hvad Biskopperne begyndte med deres Forslag af 1910. Vi kan i eet og alt slutte os til de Synspunkter, de fremførte i Forordet til deres Forslag. Med dette som Baggrund var det nu først og fremmest vigtigt at forny Takkebønnen, Eukaristibønnen, der altid har dannet et af Nadverliturgiernes Højdepunkter. Menigheden kan ikke nøjes med at *høre om*, at vor Herre Jesus tak-

kede; den maa selv frembære sin Tak og Lovsang. Og intet Sted lød den rigere end her ved Nadveren. Ikke mindst fra de østerlandske Liturgier ved vi noget om den rentud overstrømmende Taksigelse, der kom til Orde paa dette Sted i Gudstjenssten. Gerne havde vi fulgt dem et Stykke længere paa Vejen.

Med disse Liturgier som Forbillede har vi delt Taksigelsen i to Dele. Først kommer *Sursum corda*, som vi gengiver i den forkortede Form, i hvilken det findes i vort nuværende Ritual. Derefter Takken for Skaberværket og Livet, for alt hvad der ligger i den første Trosartikel. Derigennem føres vi frem til *Sanctus*, Helligsangen, hvor Menigheden forener sig med Kirken udover hele Jorden, den som er gaaet forud og den, som skal komme — og med hele Englenes Hær. I Modsætning til vort nuværende Ritual har vi valgt at lægge Helligsangen i Menighedens Mund, hvor den rettelig hører hjemme. Og i Stedet for Johannes' Aabenb. 4 som i det nuværende Ritual har vi holdt os til den fra Romermessen kendte liturgiske Form, der i det væsentlige følger Esajas 6.

Efter *Sanctus* og *Benedictus* gaar Takkebønnen videre til at omfatte Taksigelsen for Frelsen i Jesus Kristus, der munder ud i Ihukommelsen af hans Lidelse og Død, Opstandelse og Ophøjelse og i Forventningen om hans Genkomst. Dette eskatologiske Fremblik bør ikke mangle i Nadverritualet.

Vi er kommet til det Punkt, hvor Tankerne og Takken direkte samles om Nadveren. Eukaristibønnen bør derfor føre umiddelbart over i Indstiftelsesordene, som begrunder og bærer Nadverhandlingen.

Disse Ord har en tredobbelt Betydning.

De er 1. *Indstiftelsesord*, der fortæller om den første Nadver og indeholder Jesu Befaling om, at denne Handling skal fortsættes af Disciplene: »Gør dette til min Ihukommelse«. Grundlæggende for Nadverhandlingen er »Gottes Wort, Ordnung oder Befehl«, siger Luther i den store Katekismus.

De er 2. *Indvielsesord*, i Kraft af hvilke vi tror, at det er den korsfæstede og opstandne Herre og Frelser selv, der er tilstede iblandt os og giver os sit Legeme og Blod. Som Luther siger: »I Kraft af disse Ord, der kommer til Brødet og Vinen, har du her hans Legeme og Blod«. (Store Katekismus).

De er 3. *Forkyndelsesord*, der viser os, at hele Evangeliet er gemt i dette Sakramente, de Ord, der forsikrer os om, at her rækkes os Syndernes Forladelse og dermed Liv og Salighed:

»Dette er mit Legeme, som hengives for eder. Denne Kalk er den nye Pagt i mit Blod, som udgydes for eder til Syndernes Forladelse«.

Saaledes hører og forstaar vi disse Ord, og derfor bør de lyde højt og tydeligt, saa alle kan høre dem. De er det bærende Midtpunkt i enhver Nadverliturgi.

Efter Indstiftelsesordene følger *Agnus Dei*, som Menigheden er fortrolig med i Grundtvigs »O du Guds Lam«. Den kommer her naturligt og smukt som Menighedens Lovsang til den korsfæstede og opstandne Frelser. Alle tre Vers bør synges.

Indtil nu har alle siddet paa deres Plads nede i Kirken, men under det sidste Vers af »O du Guds Lam« rejser Nadvergæsterne sig og gaar op i Koret og knæler ved Alteret. Det er ikke en ny Gudstjeneste, et Supplement til Prædikengudstjenesten, der begynder med Altergangen. Det markeres tydeligt ved, at alle bliver paa deres Pladser indtil Kommunionen. Maa- ske kunde det ogsaa hjælpe til, at de, der ikke selv gaar til Alters den Søndag, bliver i Kirken. Vil man endelig, eller maa man nødvendigvis gaa, kan det ske roligt og stilfærdigt i det Øjeblik, Nadvergæsterne gaar op til Nadverbordet. Men Præsten bør ofte fremholde det rigtige og opbyggelige i, at alle bliver, til Gudstjenesten er forbi. Maaske kunde der ogsaa adskillige Steder uden Skade kortes af paa Prædikenen, saa Gudstjenesten ikke bliver for lang.

Efter »O du Guds Lam« følger nu en ganske kort Bøn, Nadvergæsternes særlige Bøn, der sammenfatter det, som Nadveren er, og som den giver. »Rüstgebet« kaldes den i Hans Asmussens »Ordnung des Gottesdienstes«, en Beredelsesbøn, der saa kort og klart som muligt udtrykker Bønnen om at faa Del i Nadverens Velsignelse.

Derefter følger Fadervor. Fadervors Plads i Nadverliturgien har været meget omstridt, og helt let er det ikke at afgøre, hvor det har sin naturlige Plads. Vi har i vort Forslag givet Herrens Bøn den meget centrale Plads umiddelbart før selve Nadvernydelsen som det Sted i Liturgien, hvor Bønnen uvilkaarligt søger sit fuldeste Indtryk. Fader vor og dets enkelte Bønner faar her en ganske særlig Betoning. For at understrege Fællesskabet i Bønnen har vi lagt de sidste Ord: »Thi dit er Riget og Magten og Æren i Evighed, Amen« i Menighedens Mund. Nogen historisk Hjemmel er der ikke for dette; men det understreger Menighedens aktive Deltagelse i Nadverliturgien.

Derpaa følger Uddelingen, efterfulgt af Slutningsordet og »Fred være med eder«, saaledes som vi har det i vort nuværende Ritual. Hvorefter Nadvergæsterne rejser sig og gaar tilbage til deres Pladser i Kirken. Kollekten efter Nadveren har vi ført tilbage til Ritualet af 1895. Det forekommer os, at denne ældre Form er bedre og klarere end den reviderede.

Efter eventuel Daab, hvis Plads i Højmessen der kan være forskellige Meninger om, men som efter vor Mening naturligt har sin Plads *efter* Nadveren, da Højmesse gudstjenestens Karakter af Nadvertjeneste derved bedst kommer til sin Ret, følger Salutation og Velsignelse, hvorefter Gudstjenesten slutter med Udgangsbønnen, som Skik er i dansk Gudstjeneste. Af sproglige Grunde og fordi Udgangsbønnen i sin nuværende Skikkelse kan give Anledning til ligefrem Misforstaaelse (se f. Eks. Ricard: Lær os at bede), har vi anset det for nødvendigt at ændre lidt ved denne Bøn.

Vi har ikke tænkt os, at dette Forslag skulde være det sidste Ord i denne Sag. Da DANSK KIRKESANG i sin Tid nedsatte et Udvalg til Gennemarbejdelse af den danske Højmesseliturgi, skete det ud fra den Betragtning, at naar der engang nedsættes en liturgisk Kommission, burde der ikke derfra savnes et Bidrag til Løsningen af dette saa betydelige Spørgsmaal.

Som et Forsøg herpaa beder vi om, at vort Forslag maa blive modtaget.

I DANSK KIRKESANG's liturgiske Udvalg, Maj 1943.

Gunnar Pedersen

Johannes Schepelern

Kristen Ejner Skydsgaard

Harald Vilstrup

HØJMESSELITURGI

KLOKKERINGNING
PRÆLUDIUM
INDGANGSBØN
INDGANGSSALME
KYRIE
GLORIA
KOLLEKT
EPISTEL
ANDEN SALME
EVANGELIUM
TROSBEKENDELSE
SALME FØR PRÆDIKEN
PRÆDIKEN
KIRKEBØN
APOSTOLSK VELSIGNELSE
SALME EFTER PRÆDIKEN
NADVER
[DAAB]
VELSIGNELSE
UDGANGSSALME
UDGANGSBØN
POSTLUDIUM

Før Gudstjenesten begynder, ringes der tre Gange. Første og anden Gang ringes der med een Klokke, tredje Gang med to eller flere Klokker, efter som Kirken formaar. Tredje Gang ringes der, lige før Gudstjenesten skal begynde, og der sluttes med tre Gange tre Bedeslag paa den største Klokke. — Paa de tre høje Helligdage og Kristi Himmelfartsdag kimes der en Time mellem de tre Ringninger før Højmessen. En smuk Skik er det, at der kimes paa alle Søndagene mellem Paaske og Pinse.

Ved Klokkeringningens Ophør begynder Gudstjenesten med, at Præsten gaar for Alteret, iført Messeskjorte og Messehagel. Herunder spilles et Præludium, hvor Orgel haves.

Mens Præsten knæler ved Alteret, læses følgende INDGANGSBØN fra Kordøren:

Lad os alle bede!

Herre, jeg er kommet ind i dette dit Hus for at høre, hvad du Gud Fader min Skaber, du Herre Jesus min Frelser, du gode Helligaand, i Liv og Død min Trøstermand, vil tale til mig. Oplad nu saaledes ved din Helligaand for Jesu Kristi Skyld mit Hjerte, at jeg af dit Ord kan lære at sørge over mine Synder og tro i Liv og Død paa Jesus og hver Dag forbedre mig i et helligt Liv og Levned. Det høre og bønshøre Gud ved Jesus Kristus! Amen.

Præsten rejser sig.

INDGANGSSALME.

KYRIE.

Præsten knæler og synger:

Herre, Gud Fader i Himlen!

Menigheden: Forbarm dig over os!

Præsten: Herre Jesus, Verdens Frelser!

Menigheden: Forbarm dig over os!

Præsten: Herre Helligaand, vort Lys og vor Trøst!

Menigheden: Forbarm dig over os! *)

*) eller:

Menigheden synger:

Herre, forbarm dig over os!

Kriste, forbarm dig over os!

Herre, forbarm dig over os!

GLORIA.

Præsten rejser sig og synger:

Ære være Gud i det højeste!

Menigheden: Og Fred paa Jorden, i Mennesker
Velbehag!

Menigheden eller Præsten synger: Vi lover dig, vi
velsigner dig, vi tilbeder dig, vi ophøjer dig, vi
bringer dig Taksigelse for din store Herlighed,
Herre Gud, himmelske Konge, Gud Fader al-
mægtige.

Herre, du enbaarne Søn, Jesus Kristus, Herre
og Gud, Guds Lam og Faderens Søn; du som
bærer Verdens Synder, forbarm dig over os; du
som bærer Verdens Synder, modtag vor ydmyge
Begæring; du som sidder ved Faderens højre
Haand, forbarm dig over os!

Thi du alene er hellig, du alene Herre, du
alene den højeste, Jesus Kristus med den Hel-
ligaand i Gud Faders Herlighed.

Menigheden: Amen. *) **)

*) eller:

Præsten synger:

*Ære være Gud i det højeste, og Fred paa Jorden, i Menne-
sker Velbehag!*

Menigheden fortsætter med at synge Salmebogens Nr. 3
V. 2—4 eller en af de som Tillæg II trykte Gloriasalmer.

**) Gloria bortfalder fra 1. Søndag i Fasten til Langfredag,
Mariæ Bebudelsesdag undtagen.

KOLLEKT.

Præsten vender sig mod Menigheden og synger eller siger:
Herren være med eder!

Menigheden: Og med din Aand!

Præsten: Lad os alle bede!

Vendt mod Alteret synger eller læser han derpaa Dagens
Kollekt.

Menigheden: Amen.

EPISTEL.

Vendt mod Menigheden synger eller siger Præsten:

Epistelen skriver Apostelen til eller som
Overskriften lyder i Alterbogen, og synger eller læser derefter
Dagens Epistel eller hellige Lektie. — Under Epistlens eller
Lektiens Oplæsning staar Menigheden op.

ANDEN SALME.

EVANGELIUM.

Vendt mod Menigheden synger eller siger Præsten:

Dette hellige Evangelium skriver Evangelisten ...

Menigheden: Gud være lovet for sit glædelige
Budskab!

Præsten synger eller læser Dagens Evangelium. — Under
Oplæsningen af Evangeliet og Trosbekendelsen staar Menig-
heden op.

TROSBEKENDELSE.

Stadig vendt mod Menigheden synger eller siger Præsten:

Lad os bekende vor kristne Tro!

hvorpaa han vender sig mod Alteret og sammen med Menig-
heden fortsætter:

Vi forsager Djævelen og alle hans Gerninger og alt hans Væsen.

Vi tror paa Gud Fader, den almægtige, Himmels og Jordens Skaber.

Vi tror paa Jesus Kristus, Guds enbaarne Søn, vor Herre, som er undfangen ved den Helligaand, født af Jomfru Maria, pint under Pontius Pilatus, korsfæstet, død og begravet, nedfaren til Dødsriget, paa tredje Dag opstanden fra de døde, opfaren til Himmels, siddende ved Gud Faders, den almægtiges højre Haand, hvorfra han skal komme at dømme levende og døde.

Vi tror paa den Helligaand, den hellige almindelige Kirke, de helliges Samfund, Syndernes Forladelse, Kødets Opstandelse og det evige Liv.

Menigheden: Amen, Amen, Amen.

SALME FØR PRÆDIKEN, hvorunder Præsten forlader Alteret og aftager Messeklæderne.

PRÆDIKEN.

Præsten gaar paa Prædikestolen, indleder med en kort Bøn og læser Dagens Tekst, hvorefter følger Prædikenen.

Efter Prædikenen siger han:

Ære være Faderen og Sønnen og den Helligaand, han som var og som er og som bliver, een sand treenig Gud, højlovet i Evighed! Amen.

Derefter beder han KIRKEBØNNEN med følgende Ord eller andre Ord af samme Indhold:

Evige, almægtige Gud! Vi beder dig for den hellige almindelige Kirke, som gaar fra Jordens ene Ende til den anden, den du stadfæstede paa Klippen. Beskærm den igennem Storm og Trængsler og bevar den fra falsk Tryghed og Verdens Tillokkelser indtil Fuldendelsen i Evigheden. Giv den trofaste Hyrder og Lærere, og hjælp enhver, som har en Tjeneste i din Kirke, til at udføre den i din Frygt og i Hjertets Renhed. Velsign Biskoppen over dette Stift.

Lad Lyset fra Kristi Evangelium opgaa for alle Folkeslag, for Hedningerne og for dit Folk Israel. Flyt ikke Lysestagen fra den gamle Kristenhed, men ophold dit Ord og dine Sakramenter uforfalskede iblandt os. Lad alle kristne vokse i Naade og i Kundskab om din Vilje frem mod Enhed i Troen og i Erkendelsen af dig, saa dit adspredte Folk maa samles til eet.

Vi beder dig, o Gud, for hele den arme Jord, for alle Jordens Folkeslag og deres Fyrster, at du vil lede deres Hjerter og give Fred i alle Lande.

Vi takker dig for det Land, du gav os. Velsign vort Folk og væk det til Ansvar og Lydighed mod dig. Fri os, kære Herre Gud, for al Blodsudgydelse, Krig og Oprør, fra Pest og Hungersnød, fra Ildsvaade og alle Ulykker.

Bevar og velsign Kongen og hele Kongens Hus. Vi beder dig for vor Regering og Rigsdag og al

lovlig Øvrighed i Landet. Gør dem til en fast Mur omkring os imod al Uret og Lovløshed, og velsign alt ærligt Haandens og Aandens Arbejde.

Trøst og styrk alle syge og sorgfulde, alle fattige og arbejdsløse Mennesker, og giv de anfægtede og tvivlende Tro og Haab. Vær hos alle, som er i Trængsel og Nød, hos Enkerne og de faderløse, og før deres Sag, som lider uskyldigt. Velsign Forældrene til at opdrage deres Børn i Guds frygt og Nøjsomhed, og staa dem imod, som vil dræbe Troen i Børnenes Hjerter. Bevar de unge og led dem paa din Vej. Lad din Fred være hos de gamle, og lad dit Ansigt lyse for dem, der strider med Døden. Beskærm os alle i vor sidste Nød, og giv os efter dette Liv at faa Del i de troendes Opstandelse og indgaa til det evige Liv.

Herre, hør vor Bøn. — Amen.

Fadervor.

Derefter lyses til Ægteskab og oplæses Bekendtgørelser. Præsten slutter med at sige:

Modtag den apostolske Velsignelse.

Menigheden rejser sig.

Vor Herres Jesu Kristi Naade, Guds Kærlighed og den Helligaands Samfund være med eder alle! Amen.

Hvorefter Præsten forlader Prædikestolen. Menigheden sætter sig.

SALME EFTER PRÆDIKEN.

NADVER.

Under Salmen efter Prædikenen gaar Præsten for Alteret, iført Messeklæder.

Naar Salmen er forbi, vender Præsten sig mod Menigheden og synger eller siger:

Opløft eders Hjerter til Herren! Lad os prise hans Navn!

Derefter vender han sig mod Alteret og fortsætter:

Lov, Tak og Pris ofrer vi dig, Gud Fader alsmægtige, ved Jesus Kristus, vor Herre. Du skabte Himlen og hele dens Hær, Jorden og alt, som er derpaa. Liv og Aande giver du os, mætter os daglig af din Fylde. — I Samfund med hele din Menighed paa Jorden og i Himlen, i Kor med alle Engle synger vi din Herligheds Lovsang.

Menigheden synger:

Hellig, hellig, hellig er Herren, Gud den alsmægtige! Himlen og Jorden er fuld af din Herlighed! Hosianna i det højeste!

Præsten:

Velsignet være han, som kommer, i Herrens Navn!

Menigheden:

Hosianna i det højeste!

Præsten: Ja, fremfor alt takker vi dig, hellige Gud og Fader, fordi du friede os ud af Mørkets Magt og førte os over i din elskede Søns

Rige. Han er det levende Brød, der kom ned fra Himlen for at give Verden Liv. Vi ihukommer med Taksigelse hans bitre Lidelse og Død, han sejrige Opstandelse og Himmelfart og forventer hans Komme i Herlighed!

Idet Menigheden rejser sig, synger Præsten videre:

Vor Herre Jesus Kristus – i den Nat, da han blev forraadt, tog han Brødet (NB.*), takkede og brød det, gav sine Dicile det, og sagde: Tag dette og æd det, det er mit Legeme, som gives for eder. Gør det til min Ihukommelse!

Ligesaa tog han ogsaa Kalken (NB.***) efter Aftensmaaltidet, takkede, gav dem den og sagde: Drik alle deraf; denne Kalk er den nye Pagt i mit Blod, som udgydes for eder til Syndernes Forladelse. Gør dette, saa ofte som I drikker det, til min Ihukommelse!

Menigheden synger:

O du Guds Lam!
Med Korsets Skam
Du bar al Verdens Synder,
Derfra al Trøst begynder.
Miskundelig
Forbarm du dig!

*) Her tager Præsten Disken med Brødet.

**) Her tager Præsten Kalken.

O du Guds Lam!
Med Korsets Skam
Du bar al Verdens Synder,
Dermed al Fred begynder.
Af Kærlighed
Giv os din Fred!

O du Guds Lam!
Med Korsets Skam
Du bar al Verdens Synder,
Derfra vort Liv begynder.
Vor Død tiltrods
Opliv du os!

Under det sidste Vers gaar Nadvergæsterne op i Koret og knæler omkring Alteret.

Præsten:

Herre Jesus Kristus, den levende Guds Søn!
Giv os i en sand Tro at modtage dit Legeme og
Blod og derved faa Del i dit fuldbragte Offer
til Syndernes Forladelse og evigt Liv!

Fader vor, du som er i Himlene! Helliget
vorde dit Navn; komme dit Rige; ske din Vilje,
som i Himlen saaledes ogsaa paa Jorden; giv
os idag vort daglige Brød; og forlad os vor Skyld,
som ogsaa vi forlader vore Skyldnere; og led os
ikke i Fristelse; men fri os fra det onde!

Menigheden: Thi dit er Riget og Magten og Æren i Evighed. Amen. *)

Præsten gaar nu rundt og rækker Nadvergæsterne Brødet, idet han siger til hver især:

Dette er Jesu Kristi Legeme.

Derefter uddeler han Vinen, idet han siger:

Dette er Jesu Kristi Blod.

Gaar Præsten selv til Alters, nyder han Brødet efter at have uddelt det til de øvrige Nadvergæster; og ligesaa Vinen.

Under Uddelingen synges en Nadversalme.

Til sidst siger Præsten, vendt mod Nadvergæsterne og holdende Kalken i Haanden:

Den korsfæstede og opstandne Frelser, vor Herre Jesus Kristus, som nu har givet eder (os) sit hellige Legeme og Blod, hvormed han har gjort Fyldest for alle eders (vore) Synder, han styrke og opholde eder (os) derved i en sand Tro til det evige Liv! Fred være med eder! Amen.

Nadvergæsterne forlader Alteret og gaar til deres Pladser i Kirken.

Præsten vender sig mod Menigheden og synger eller siger:

Lad os alle bede! (vender sig mod Alteret)

Vi takker dig, Herre vor Gud, almægtige Fader, fordi du har vederkvæget os med disse søde Gaver. Nu beder vi din Barmhjertighed, at du lader disse dine Gaver komme os rettelig til gode, til at styrke vor Tro, oplive vort Haab og

*) Hvis Præsten ikke messer, fortsætter han selv »Thi dit er Riget o. s. v.«

gøre den indbyrdes Kærlighed brændende i vore Hjerter. For din Søns, Jesu Kristi, vor Herres Skyld!

Menigheden: Amen.

DAAB.

Hvis der er Børn at døbe, bør Daaben finde Sted her. I saa Fald aftager Præsten nu Messeklæderne.

Efter at Børnene med Forældre og Faddere er samlet, synges der en Salme, hvorefter Præsten forretter Daaben. Efter endnu en Salme gaar Præsten atter for Alteret og synger eller siger, vendt mod Menigheden: Lad os alle bede! og beder, vendt mod Alteret, Kollekten om Daaben. Menigheden svarer: Amen.

VELSIGNELSE.

Præsten, vendt mod Menigheden:

Herren være med eder!

Menigheden:

Og med din Aand!

Præsten:

Herren velsigne dig og bevare dig!

Herren lade sit Ansigt lyse over dig og være dig naadig!

Herren løfte sit Aasyn paa dig og give dig Fred!

Menigheden: Amen, Amen, Amen.

UDGANGSSALME.

Mens Præsten knæler ved Alteret, læses følgende UDGANGSBØN fra Kordøren:

Herre, jeg takker dig af mit ganske Hjerte, fordi du har lært mig, hvad du vil, at jeg skal

tro og gøre. Hjælp mig nu, min Gud, ved din Helligaand for Jesu Kristi Skyld, at jeg maa bevare dit Ord i et rent Hjerte, deraf i Troen styrkes og i et helligt Levned forbedres, og trøste mig derved i Liv og Død! Amen.

Præsten rejser sig og forlader Alteret.

POSTLUDIUM.

NOGLE RETNINGSLINIER FOR SALMEVALG

Det frie Salmevalg, som vi efterhaanden ved de gamle faste Reglers Bortfald engang i det 18.—19. Aarhundrede har opnaaet, — altsaa det, at Præsten (for andre er der jo ikke, som har Frihed her) paa ethvert Sted i Gudstjenesten efter frit Valg kan anbringe en af Salmebogens 677 Salmer, betragtes af mange — vel navnlig Præster — som et stort og umisteligt Gode.

Det her foreliggende Udkast til en noget fyldigere Liturgi gør intet Afbræk heri. Udover hvad der synges i direkte Tilknnytning til Daab og Nadver, rummer vort Forslag Plads til 5 Salmer, 3 før og 2 efter Prædikenen, hvis Valg overlades til Præsten, altsaa ganske som efter nugældende Ordning.

Dog bør der naturligvis tages Hensyn til Gudstjenestens Helhed og hver enkelt Salmes *Funktion* inden for denne (se herom J. P. Larsens Artikel »Gudstjeneste og Salmevalg« i DANSK KIRKESANGS Aarsskrift 1941, S. 20 ff.). Først ved det rette Salmevalg kan Gudstjenesten faa det Præg af en Enhed til omfattende Udtryk for den kristne Tro, som vi i vort Forslag har tilstræbt. Dog, det maa jo gælde enhver Gudstjenesteorden, der ikke skal være Uorden, at Enkelthederne maa have Henblik paa Helheden. Snarere end at vort Forslag gør Salmevalget mere bundet, kan man sige, at det gør det mere frit, idet visse Salmepladser bliver befriet for en liturgisk Byrde, de ellers havde at bære.

Dette gælder allermest *Førstesalmen*, som efter nugældende Orden staar baade for Introitus, Kyrie og Gloria, men her frigøres til alene at være, hvad vi i Forslaget benævner den: *Indgangssalme*, svarende til det gamle Introitus, som oprindeligt var en hel Davidssalme, senere et enkelt eller enkelte Vers deraf til straks som Indledning at fastslaa Dagens og i det hele Gudstjenestens Karakter.

Man kan, for at opretholde Kirkens ældgamle Tradition, paa dette Sted have en *Psalmeomdigtning*. I Hans Thomissøns Salmebog nævnes AF DYBSENS NØD, O GUD TIL DIG som den egentlige Normalindgangssalme; vi vil dog mene, at har vi faaet Kyrie genindført, er en udpræget Bodssalme næppe

paa sin Plads som Højmesseindledning. Men vi har jo adskillige andre: TIL HIMLENE RÆKKER DIN MISKUNDHED, GUD. (Var det ikke smukt at anvende denne paa 2. Søndag efter Paaske, som efter sit gamle Introitus har Navnet »Misericordia«, Miskundhed?), eller Lovsangssalmer som LOVER DEN HERRE, DEN MÆGTIGE KONGE MED ÆRE og MIN SJÆL, DU HERREN LOVE. Med sin særlige Lovprisning af Gudstjenestens Herlighed kan en Psalmeomdigtning som HYGGE, ROLIG lede os over til den ikke helt lille Gruppe af Salmer, digtede just med *Gudstjenesteindledning* for Øje: SØDE JESUS, VI ER HER; DENNE ER DAGEN, SOM HERREN HAR GJORT og mange andre. Den sidstnævnte er særlig fortræffelig, fordi den ikke blot taler om at høre Ordet, hvad jo allerede Indgangsbønnen har gjort, men sammenfatter hele Gudstjenesten med Prædiken, Daab og Nadver i en Helhed.

Nært beslægtede med disse Salmer er de egentlige *Søndagsalmer*: SØNDAG MORGEN FRA DE DØDE; SØNDAG ER VOR HERRES DAG, om man vil NU RINGER ALLE KLOKKER MOD SKY, som dog mange vil finde for spinkel til en Højmesse.

I det hele gælder det, at stærkt aars- og dagtidsprægede Salmer, hvis man vil bruge dem ved Højmassen, maa høre hjemme paa Indgangssalmens Plads. For det meste bør de dog henvises til de mere dagtidsprægede Gudstjenester: Froprædiken eller Aftensang.

Desuden vil en *Helligaandssalme*, ikke for lang, med mere anraabende end belærende Præg, altid være velegnet til Indledning af Gudstjenesten: KOM, GUD HELLIGAAND, KOM BRAT; NU BEDE VI DEN HELLIGAAND; O HELLIGAAND, DU SKAT SAA SKØN; HELLIGAAND, DE FROMMES GLÆDE og mange flere.

Paa *Andensalmens* Plads foreslaar vi en ganske kort Salme, mere til Forbindelse end Adskillelse af de to Skriftlæsninger, den staar imellem, I og for sig kunde et af Menigheden sunget *Halleluja* være tilstrækkeligt; det var jo her man tidligere — efter Gradualet, et kort Psalmestykke — havde det store *Halleluja*. Vi foreslaar dog af Hensyn til dansk Overlevering en Salme eller et enkelt Vers, meget gerne med *Halleluja* og helst med udtalt Kirkearspræg. Ved Paasketid er KRIST STOD OP AF DØDE, som jo efter den af Laub op-

friskede Syngemaade just har Halleluja, ret oplagt; dens Søstersalmer til andre Højtider er noget svagere og egner sig ikke saa godt til at synges paa den gamle Melodi, navnlig kan Genta-gelsen ved sidste Vers volde Vanskeligheder. Ved Juletid har man ET BARN ER FØDT I BETHLEHEM, vel noget lang, men ved sit stadig gentagne Halleluja alligevel bedst egnet paa Andensalmens Plads. Tilsvarende findes OPSTANDEN ER DEN HERRE KRIST og TIL HIMMELS FO'R DEN ÆRENS DROT til Paasketiden og paa Kristi Himmelfartsdag. Særdeles god er ved Pinsetid, men ogsaa ellers, GUD HELLIGAAND, OPFYLD MED LYST. Et smukt Jule-Halle-luja er sidste Vers af I DENNE SØDE JULETID: HALLELUJA, VOR STRID ER ENDT. De sidste Vers af O STORE GUD, VI LOVE DIG fra V. 14, eller dette Vers alene: HALLELUJA, VOR FRYD ER STOR. Det sidste Vers af HAN, SOM PAA JORDEN BEJLER: HALLELUJA FOR HAANDEN kan ogsaa nævnes som et godt Hallelujavers.

Uden egentligt Halleluja, men med Lovprisning af Gud nærmest i Form af et »Lille Gloria« (»Ære være Faderen og Sønnen og Helligaanden«) har vi Vers som det sidste af NU TAKKER ALLE GUD: GUD FADER MED GUDS SØN OG HELLIGAAND TILLIGE eller af TIL DIG ALENE, HERRE KRIST: GUD FADER EVIGT LOVET VÆR. Disse sidste kan navnlig anbefales til Trinitatistiden. I Fastetiden kan synges SOM ET STILLE OFFERLAM; DEN BITRE DØD DIG TRÆNGTE eller lignende.

Der findes en Del Salmer digtet over Epistelteksterne; det kunde være nærliggende at anvende dem her lige efter Epistel-læsningen. Vi vil dog — i Modsætning til Niels Møller, hvis fortræffelige lille Skrift »Salmebogen i Præstens Haand« (Publikationer fra Pastorseminariet VII, Nyt Nordisk Forlag 1941) i høj Grad anbefales — mene, at disse særlige Epistel-salmer kun hører hjemme som Salmer før Prædikenen, hvor der prædikes over Episteltekst, eller hvor de ved deres Emne har nær Tilknytning til Dagens Tekst og Prædiken.

I det hele finder vi, at den udførligt fortællende eller belærende Salme har sin Plads som *Salme før Prædikenen*, den Kingoske Tekstsalme, den Grundtvigske Læresalme, ved Højtiderne den Salme, som stærkest og klarest fører just den Højtids Budskab frem. Eksempler skal ikke gives her; det maa være nok — eller burde i hvert Fald kunne være det — at hen-

vide til Fortegnelsen bag i Salmebogen over Salmer til de enkelte Søn- og Helligdage.

Denne Fortegnelse kunde ganske vist være baade fyldigere og nøjagtigere; en ny Gennemarbejdelse af den er i høj Grad ønskelig, — navnlig at den ogsaa kunde komme til at indeholde Vejledning til de enkelte Salmers Placering ved Gudstjenesten, vel ikke just som bindende Forskrift, men som en tiltrængt Hjælp. Hvor man ikke finder nogen egnet Tekstsalme til Dagen — anden Tekstrække er jo her i høj Grad Stedbarn — kan en Salme med Tilknytning til Ordets Tjeneste i Almindelighed være god her, en Salme »om Ordet«, »om Troen« eller en Helligaandssalme — navnlig hvis man ikke har haft en saadan ved Gudstjenestens Begyndelse —, her gerne en af de længere, mere belærende.

Salmen efter Prædiken vil vel af de fleste fornemmes som endnu hørende til den af Prædikenen prægede Del af Gudstjenesten. Er der til et Evangelium to Salmer, man gerne vil bruge — og som ikke staar hinanden saa nær, at det bliver til Gentagelse — er det naturligt at bruge den ene før, den anden efter Prædikenen. Da helst den største baade af indre og ydre Format, den mest afgjort tekstprægede først. Inderligheden, den noget større Subjektivitet, den mere ensidige Fremhævelse af et enkelt Moment i Teksten (Prædikenen) føles mere paa sin Plads efter Prædikenen. Brorsonsalmes som O DU MIN IMMANUEL; MIN JESUS HAN ER MIG BEGYNDELSE OG ENDE eller Sthens DU HERRE KRIST; GUD, EFTER DIG JEG LÆNGES kan nævnes som Eksempler paa Typen. Om der ikke findes nogen Salme med oplagt Tilknytning til Teksten, kan det være velanbragt med en Nadversalme her. I det hele taget kan denne Salme, rigtig valgt, tjene til Betoning af de enkelte Gudstjenestedeles Enhed og Sammenhæng.

Medens det ved Gudstjenester udenfor Højmessens, især ved Aftensang uden Daab eller Nadver, vil være naturligt at ende med en længere Bedesalme til Betoning af disse Gudstjenesters Karakter af Tidebøn, bør *Slutsalmen* ved Højmesse være ganske kort, gerne en Takkesang for Daab eller Nadver, for Ordet og i det hele for Frelsen. Eller det kan være en Bøn om Bevarelse i Naaden: VORT LØSEN ER VOR TRO OG DAAB; JESUS KRIST, DU GAV MIG LIVET; I HERRENS HUS ER GODT AT BO; BEHOLD OS, HERRE, VED DIT ORD; GUDS ORD DET ER VORT ARVEGODS og mange andre.

TO GLORIASALMER ved Harald Vilstrup.

I.

Melodi: Gør Døren høj.

Vi priser dig, velsigner dig,
Tilbeder dig, lovsynger dig,
O Fader, for din Miskundhed,
Vor Konge, Gud, almægtigste.

O Herre, du enbaarne Søn,
Med Helligaand en evig Gud,
O du Guds Lam, din Faders Søn,
Som bar vor Synd — miskunde dig.

O du som bærer Verdens Synd,
Forbarm dig, Herre, hør vort Raab,
Du som ved Faders højre Haand
har Sæde — vær miskundelig.

Thi du kun er den hellige,
Du er alene Herre — du
Alene er den højeste
Med Faderen i Herlighed.

II.

Melodi: Op alle, som paa Jorden bor.

Vi lover, priser, takker dig,
Velsigner dig, vor Gud,
O Fader, for din Miskundhed,
Al-Raader, Konge prud!

O Herre, du enbaarne Søn,
Sand Gud, o du Guds Lam,
Din Faders Søn, miskunde dig,
Som bær al Verdens Skam!

O du, som bærer Verdens Synd,
Tag naadig mod vor Bøn!
Du troner ved Guds højre Haand,
Forbarm dig, du Guds Søn.

Thi du kun er den hellige,
Og højt i Evighed
Med Fader og den Helligaand
Lovprist i Herlighed!

BEMÆRKNINGER OM FORSLAGETS
MUSIKALSKE UDFORMNING OG UDFØRELSE

Til de mest fremtrædende Træk i Reformationstidens Omdannelse af Gudstjenesten hører Indføjningen af en Række lutherske Salmer, enten som direkte Udvidelse af Gudstjenesten eller som Erstatning for bortfaldne liturgiske Prosa-led. Udskydelsen af en Del liturgiske Prosa-led staar saaledes i direkte Forbindelse med Salmesangens stærke Vækst, men den saa at sige fuldstændige Udryddelse af den gregorianske Prosasang er ikke nogen absolut nødvendig, umiddelbar Følge af Reformationen, men først Resultatet af en aarhundredlang Udjævning. Ikke blot Niels Jesperssens stærkt gregoriansk prægede Gradual, men ogsaa Hans Thomissens Psalmebog indeholder et stort Antal latinske og danske liturgiske Prosa-led med gregorianske Melodier. Men i det følgende Aarhundrede trænges de tilbage og afløses efterhaanden næsten fuldstændig af regulære Salmer. Resultatet af Gudstjenestens Omdannelse til »Salmemesse«, officielt fastslaaet gennem Kirkeritualet af 1685, bliver en udpræget Fattigdom paa liturgisk Prosasang. Og de faa Rester, der endnu er levnet (Kyriesalmer, Te Deum, Litani) forsvinder efterhaanden i Løbet af det 18.—19. Aarhundrede, uden at der kan angives noget bestemt Tidspunkt for deres Afskaffelse i Praksis.

Som Gudstjenesten har formet sig i de seneste Slægtled, er der i Hovedsagen kun blevet to Former for Kirkesang tilbage: Salmesangen som Menighedens Sang, og den liturgiske Recitation som Præstens (ikke obligatoriske!) »Messesang« med nogle faa tilsluttende Korsvar. I den traditionelle Wibergske Messe er endda Kollekt-, Epistel- og Evangelietone reduceret til een fælles, meget monoton Recitationsformel, og Nadvermusikken er kun lidt mere varieret.

Paa Baggrund af denne Udvikling er det saare forstaaeligt, at de Bestræbelser for en Fornyelse af Kirkesangen, som Laub herhjemme blev Banebryder for, i første Række rettedes mod

Salmesangen alene. Naar Salmesangens Fornyelse blev i den Grad det centrale i Dansk Kirkesangs Arbejde, skyldes det først og fremmest Salmens dominerende Stilling inden for dansk Gudstjeneste. Men det maa heller ikke overses, at visse praktiske Vanskeligheder stillede sig i Vejen for en Udbygning af Gudstjenesten gennem liturgisk Sang paa gregoriansk Grundlag. Der var det temmelig væsentlige, at man stod helt fremmed over for Udførelsen af liturgisk Prosasang, saa en ny Tradition maatte skabes, hvis der skulde være fjerneste Udsigt til, at Sang af denne Art skulde naa ud over Specialisternes Kreds. Og der var den fundamentale Vanskelighed, at Gudstjenesten i sin traditionelle Form saa at sige ikke gav Plads for liturgisk Prosasang, men kun for Salmesang og Præstens Recitation af Kollekt, Læsestykker og Nadverliturgi. Mens Fornyetelsen af Salmemelodierne ikke krævede nogen Ændring i Gudstjenestens tekstlige Opbygning, vilde en Fornyelse af den liturgiske Prosasang kræve en delvis Omdannelse af Gudstjenestens tekstlige Form.

Det er derfor meget karakteristisk, at en Række af de senere Aars Impulser til en Fornyelse af Gudstjenestens liturgiske Opbygning er udgaaet fra Præster og Kirkemusikere, der enten har haft den kirkemusikalske Fornyelse som Udgangspunkt, eller hos hvem i hvert Fald Sansen for Kirkemusikkens liturgiske Funktion har været en medvirkende Kraft i hele deres Arbejde (Abrahamsen, Bruun, Kent, Widding m. fl.). Det er indlysende, at der heri kan ligge en Fare: Faren for, at en æstetisk Betagelse af glemte Herligheder kan blive det primære Synspunkt for Fornyetelsesarbejdet. Tendenser i denne Retning kan utvivlsomt spores i nogle af de liturgiske Forsøg, der har været praktiseret i de senere Aar. Men i det store og hele neutraliseres denne Fare vist rigeligt af den ret udbredte »Liturgiforskrækkelse«. Alt i alt er der fra Kirkens Side sikkert mest Grund til at glæde sig over de Impulser til en liturgisk Fornyelse, der herved er kommet frem, selv om Synspunktet ikke altid har været helt centralt. En virkelig liturgisk Fornyelse er selvsagt kun mulig, naar Gudstjenestens tekstlige Udformning — som i nærværende Liturgiforslag — bliver det aldeles primære, og den musikalske Fornyelse base-res herpaa.

Allerede gennem Overvejelser over rent tekstlig-liturgiske Spørgsmaal maa man imidlertid naa til Ønsket om Supplering

af Gudstjenesten med liturgiske Prosa-led svarende til, hvad vi allerede har i Trosbekendelsen og Nadverliturgien. Vejer man mod hinanden den liturgiske Prosasang og den gængse strofiske Salmesang, ses det klart, at den sidstes større Folkelighed (i bedste Forstand!) er vundet paa Bekostning af Ordets Frihed til helt at tjene Liturgiens Krav. Bundet af Hensyn til Strofeform og Rim underordnes Ordet til en vis Grad en kunstnerisk, poetisk Helhed i Stedet for den gudstjenstlige, liturgiske Helhed. Ganske konkret træder Modsætningen frem, naar man over for hinanden stiller Trosbekendelsen og Credosalmen »Vi tro, vi alle tro paa Gud« eller Gloria i Prosaform og som Salme: »Aleneste Gud«. I begge Tilfælde betyder Salmeformen en noget bredere Parafraze af Prosaformen, uden dennes Knaphed og Prægnans i Udtrykket, men af en folkelig Kraft, som gør det forstaaeligt, at disse Salmer dog Aarhundreder igennem har kunnet fungere som faste Gudstjenesteled Søndag efter Søndag.

Til Prosaens Fortrin med Hensyn til indholdsmæssig Prægnans i Udtrykket kommer yderligere Fordelen ved den Variation, der opnaas gennem Skiften mellem poetisk og prosaisk Udtryksform, set i Forhold til den Fare for en vis Monotoni, som vor stærkt salmeprægede Gudstjeneste kan frembyde. Og som et værdifuldt Træk maa ogsaa noteres Muligheden for gennem Kontrasten mellem Prosasang og Salme at fremhæve Modsætningen mellem de centrale, faststaaende Led (»Ordinarium Missae«) og de skiftende Salmer efter den enkelte Søndags Tarv (»Proprium Missae«), som det i væsentlig Grad er Tilfældet i nærværende Forslag.

Forskellen mellem prosaisk og poetisk Udtryksform bliver yderligere forstærket, naar den musikalske Form tages med i Betragtning. Men samtidig vokser ogsaa Vanskelighederne ved i Praksis at naa til en ubesværet Anvendelse af begge Former jævnsides, baade fordi den frie liturgiske Prosa i sig selv er vanskeligere at have med at gøre, og fordi der, som allerede berørt, i vor Gudstjeneste savnes en til Salmesangen svarende levende Tradition for liturgisk Prosasang. Selv saa beskedne Nydannelser som det foreliggende Forslags kan ikke anses for uden videre gennemførlige, selv om de for en Kender maa forekomme yderligt simple og letfattede.

Det behøver næppe nogen nærmere Begrundelse, at disse Melodier gennemgaaende nøje slutter sig til gregorianske For-

billeder. At den gregorianske Sang maa danne Grundlaget for ethvert dyberegaaende Forsøg paa en Fornyelse af den liturgiske Prosasang, maa anses for hævet over Diskussion. Ingen senere Periode i Kirkens Historie har formaaet at frembringe Toner, der naar op paa Siden af Middelalderens eenstemmige Sang i Evnen til at give liturgisk Prosa musikalsk Form. Den evangeliske Kirkes musikalske Manifestation blev en Rigdom af Salmemelodier i bunden Form, men liturgiske Prosamelodier af fremragende Værd frembragte den ikke; paa dette Omraade nøjedes man med i alt væsentligt at leve videre paa Rester af fordums Herlighed. Ligesom Reformationsaarhundredets Salmemelodier danner det selvskrevne Grundlag for Arbejdet med Melodispørgsmaalet for Salmernes Vedkommende, saadan den gregorianske Sang, naar det gælder liturgisk Prosa.

Den stærke Interesse for en Genoplivelse af gregoriansk Sang som Gudstjenestemusik i de sidste Aartier er jo ikke noget isoleret dansk Fænomen. Dens Udgangspunkt er naturligvis den Restaurering af Kirkemusikken inden for Romerkirken, som forberedtes ved Benediktinernes grundlæggende Forskningsarbejde i foregaaende Aarhundrede og gennemførtes med de nye officielle Koraludgaver i Begyndelsen af nærværende. Denne Indsats har øvet stor Indflydelse ogsaa paa Fornyelsesbestræbelser inden for evangelisk Omraade, saavel hos os som i vore Nabolande. Fra tysk Omraade kan saaledes henvises til Berneuchenerkredsens »Ordnung der deutschen Messe« (2. rev. Udg. 1937, Kassel) eller til Asmussens »Ordnung des Gottesdienstes« (München, 1936). I Sverige har den gregorianske Sang forlængst vundet Indpas i de autoriserede Gudstjenestehaandbøger, dog i ret bearbejdet Skikkelse og med Orgel ledsagelse. Sidste Udgave, »Den svenske Mässboken«, Del I (1942), fastholder Orgelakkompagnementet, men betyder ellers et meget stort Fremskridt i Retning af ægte gregoriansk Sang. I renere Skikkelse (uden Akkompagnement) fremtræder de gregorianske Melodier i Adell og Peters' værdifulde »Evangelisk Tidegård«.

Paa dansk Grund har navnlig Laubs stærke Betoning af den gregorianske Sangs store Betydning (især i »Musik og Kirke«) været med til at berede Grunden for en kommende gregoriansk Fornyelse, selv om han kun i ringe Omfang naaede praktisk at udforme Stof af denne Art. To af Laubs mest betydende Gregoriana-Bearbejdelser, Nadverliturgien og Tros-

bekendelsen, er optaget i »Dansk Kirkesang« (Nr. 206 og 205), hans øvrige liturgiske Prosasange, deriblandt Litaniet, Te Deum og Ordinationsmusikken, i Heftet »Liturgisk Musik« (Folke- og Skolemusik III, 3, 1937). I de fleste af disse mindre Stykker er der helt eller overvejende Tale om Omdannelse af gregorianske Melodier til Korsange; i Te Deum, Litaniet og Ordinationsmusikken findes dog en Del Intonationer for Præsten (Liturgen), og Nadverliturgien er næsten helt beregnet for Præstens Sang; Trosbekendelsen er (som vi om lidt skal komme tilbage til) paa særlig Maade søgt tilrettelagt som Menighedssang. Gennem flere af disse Stykker, især dog gennem Nadverliturgien, har liturgisk Prosasang til gregorianske Toner allerede i mange Aar atter lydt i den danske Kirke.

I Løbet af den sidste halve Snes Aar synes Interessen for Sang af denne Art at være yderligere vokset, hvad en Række Udgivelser af saavel historisk som praktisk kirkelig Karakter tyder paa. Her skal blot nævnes afdøde Pastor Johs. Bruuns »Dansk Højmesse og Tidesang med gregorianske Toner« (1933), Teologisk Oratoriums fortjenstfulde Samling »Bibelske Psalmer«, hvis 2. Udgave (1933) i et Tillæg bringer en Række liturgiske Led med dansk Tekst til gregorianske Melodier (tilrettelagt af Gunnar Pedersen), endvidere Credo i nicænsk Form ved Gunnar Pedersen (efter Credo I og II, Særtryk) og Magnificat ved samme (Dansk Kirkesangs Aarsskrift 1941), Finn Viderøes Processionsintrotitus (Dansk Kirkesangs Aarskrift 1942) og Litanibearbejdelse (med Tekstbearbejdelse ved Mogens Buch, Særtryk) m. m.

Det vilde dog utvivlsomt være letsindigt at ville drage alt for vidtgaende Slutninger ud fra den ubestridelige Interesse for Tilpasning af gregoriansk Sang til dansk Gudstjenestes Behov, der kommer til Udtryk gennem disse og lignende Publikationer. Man kan ikke være blind for, at Interessen næppe er naaet ud over mindre, særlig disponerede Kredse, og at de fleste af disse liturgiske Stykker er udprægede Korsange (med eller uden Liturg), ikke Menighedssange. Det Problem, der trænger sig paa med det foreliggende Højmesse-Forslag er ikke, om der kan skabes gode nye liturgiske Korsange, men især, om det er muligt at faa *Menigheden* med til at synge disse liturgiske Prosasange. Som Forholdene ligger i Dag, hvor Menighedens Deltagelse i Liturgien i umindelige Tider har været indskrænket til Salmesang og Korsvar, kan det paa

Forhaand synes rent utopisk at ville tænke sig Sange som Gloria og Credo som virkelig Menighedssang. Men det vil dog næppe være forsvarligt at afvise Muligheden uden nærmere Prøvelse. Der er forskelligt, der tyder paa, at Menigheden i tidligere Tider har været ret fortrolig med Sang af denne Art, og ogsaa Forsøg i vore Dage viser, at selv Børn uden Vanskelighed kan lære at synge f. Eks. de bibelske Psalmer paa de gamle Psalmetoner, hvor der gøres et lille Arbejde for det.

Det kan sommetider være nyttigt at mindes de mange Profetier om den rytmiske Salmesangs Umulighed, der mødte Laub ved Begyndelsen af hans Bane, naar man nu ser med hvilken Lethed og Selvfølgelighed mange af de »umulige« Melodier synges af Børn og Unge, der er lært op med dem fra smaa. Naar det gælder Problemer af denne Art, maa man blot ikke regne med Tilegnelse fra i Dag til i Morgen, men — som med næsten alt nyt inden for Kirken — med Aartiers eller Generationers roligt Arbejde. Menigheden maa langsomt vænnes til — og dygtiggøres til! — denne Art af Sang, lige som den i de sidste Hundrede Aar har vænnet sig til igen at synge med paa Salmerne, efter at Kirkesangen som Menighedssang mange Steder var næsten helt forstummet.

Hvor Menigheden ikke er i Stand til at klare Udførelsen selv, kan en nogenlunde musikalsk Præst eller et lille Kor træde i Stedet, men Maalet maa være at faa Menigheden selv sat i Gang. Hvis Præsten er aldeles umusikalsk, maa han nøjes med at fremsige eller (bedre!) recitere paa een Tone de Dele af den liturgiske Sang, der tilfalder ham. Men det gælder her, som ved Messesang i Almindelighed, at et forholdsvis beskedent Arbejde kan sætte mange i Stand til at udføre i hvert Fald de nødvendige Intonationer, saadan at der skabes mere Helhed over Gudstjenesten, selv om Præsten ikke kan eller tør paatage sig at messe i fuldt Omfang. —

En Tilrettelæggelse af gregorianske Melodier til danske Tekster er iøvrigt forbundet med ikke helt ringe Vanskeligheder. Først og fremmest de rent sproglige, dels dem der er fælles med enhver Oversættelse til Musik, hvor Vanskeligheden ligger i at faa Tekstens naturlige Frasering og Betoninger til helt at stemme overens med Musikkens i Hovedtrækkene forud disponerede Frasering og Betoninger, dels dem, der skyldes den store Forskel mellem Sprogene, det danske Sprog i Forhold til Latinen ringere Smidighed over for Musikken, og

disse Vanskeligheder fremhæves særligt gennem den langt stærkere Opmærksomhed og Kritik, der rettes mod Betoningsforhold, naar det gælder Modersmaalet. En anden betydelig Vanskelighed ligger i, at flere af disse Led — baade Kyrie, Gloria og Credo — i deres musikalske Udformning er i ikke ringe Grad bestemt af, at de allerede tidligt i Middelalderen var gaaet over til at være Korsange, mens de hos os, som det oprindelig har været Tilfældet, maa synges — saa vidt muligt — af Præst eller Menighed. Den musikalske Udfoldelse maa derfor holdes indenfor snævrere Grænser, baade rent bogstaveligt, hvad Omfanget af Melodierne angaar, og i Henseende til den melodiske Behandling af Sproget, specielt Anvendelsen af Melismer. Egentlig melismatiske Sange er paa Forhaand udelukket; højst kan der være Tale om smaa Grupper paa 2 à 3 Toner til een Stavelse, og det endda kun lejlighedsvis, saadan som vi finder det i mange Salmemelodier. Hensyn af denne Art har i høj Grad været bestemmende for Valget af Melodier og for den uundgaaelig Bearbejdelse, hvis ledende Princip har været Ønsket om en fuldt naturlig Fremhævelse af Teksten. Forholdene har dog ligget noget forskelligt for de forskellige Led.

Vanskeligheden ved at finde en velegnet gregoriansk Melodi som Grundlag har været størst ved Kyrie. Forslagets primære Form med »Tropering« (udvidende Teksttilføjelse) af Ledene, svarer ikke til den Tekst, der ligger til Grund for Gradualets Former; jeg har derfor her undtagelsesvis set bort fra et direkte Forbillede og formet Kyriemelodien mere frit omend i Tilknytning til gregoriansk Melodik. Nogen stor Melodiudfoldelse er med Vilje ikke tilstræbt, baade af Hensyn til Modsætningen mellem dette og det umiddelbart følgende Led, og fordi det vil være af stor Betydning, at netop Kyrie er holdt saa enkelt, at Menigheden uden Vanskelighed kan synges med. — Den sekundære Form uden Indskud svarer for saa vidt til Gradualets Kyriemelodiers Tekst, men alligevel har det været vanskeligt at finde en Melodi, der lod sig anvende, dels fordi Flertallet af Melodierne er mere eller mindre melismatiske, dels fordi de regner med en Gentagelse af Ledene (3 Gange Kyrie, 3 Gange Christe, 3 Gange Kyrie), endelig ogsaa fordi det var ønskeligt ved den nære Sammenknytning mellem Kyrie og Gloria, at holde disse to Led tonalt nær forbundne. Som den bedst egnede maa anses den feriale Kyrie-

melodi (Messe XVI i Graduale romanum), som ogsaa synes at have været Forbillede for Luthers Kyriemelodi i Deutsche Messe. Den bringes her i Mag. Wöldikes Redaktion.

For Gloria kan der tænkes flere Muligheder, idet de gregorianske Gloriamelodier gennemgaaende er ret enkle og desuden — paa Grund af deres mere reciterende Karakter — lettere lader sig forme efter den oversatte Tekst end de mere melodisk prægnante Kyriemelodier. Der foreligger allerede hos Bruun og i »Bibelske Psalmer« to danske Gloriaforslag med gregoriansk Melodi, henholdsvis fra Messe XV (den ældste romerske Gloriamelodi) og Messe VIII (den mere »moderne« duragtige Melodi, der er beslægtet med Laubs og nærværende Forslags Credomelodi).

Naar jeg i Stedet for disse har valgt en tredje Melodi, Paasketidens Gloria, er det dels paa Grund af denne Melodis meget festlige Karakter, dels fordi den melodisk er saa nær forbundet med Salmemelodien »Aleneste Gud« — det subsidiære Glorialed i Forslaget —, at den samme Intonation fører lige naturligt over i Prosasangen og Salmen.

Da den danske Tekstform ikke uden videre dækker den latinske, har det ikke været muligt ganske nøje at følge Grundformen Led for Led. Det bestemmende Princip har, som allerede anført, været Ønsket om at finde en Melodiforming, der følger sig saa tæt som muligt om den sproglige Forming, saaledes at den melodiske Linie i sine Grundtræk forbliver uantastet, mens Detaillerne formes mere frit. Den melodiske Grundlinie er kun i en enkelt (et Par Gange forekommende) Forbindelse ændret af andre end tekstlige Hensyn, idet Kulationen er lagt en ubetydelig Smule lavere, da det er min Erfaring fra mange Aars Arbejde med Laubs Nadverliturgi, at de særlig højtliggende Toner volder uforholdsmæssige Vanskeligheder og utvivlsomt ofte er Skyld i, at Præster lader sig afholde fra at bruge denne Nadvermusik, selv om de magter det øvrige. — Iøvrigt er der sket en Reduktion af de forekommende Smaamelismer, saa Deklamationen nærmer sig stærkt det syllabiske. Som subsidiær Indledningsform er dog foruden den til almindeligt Brug beregnede musikalsk enkle (reducerede) Intonation foreslaet en rigere Form svarende til Originalformen, nærmest beregnet til Brug for Præsten som Intonation til »Aleneste Gud« paa Festdage (hvis Gloria ikke synges i Prosaform).

Lige som den efterfølgende Credomelodi og det meste af Nadverliturgien bevæger den foreliggende Melodi sig ikke i regelmæssig Taktrytme, men i prosanær »oratorisk« Rytme, der lader Melodiens rytmiske Inddeling og Betoninger fremgaa af Tekstens Inddeling og Betoninger. Det naturlige, ustilerede Tonefald i Tekstens Prosa bevares herved i højere Grad, men Udførelsen af denne Rytme kræver sikkert — især paa Grund af den manglende Tradition — noget mere Opmærksomhed og nogen Tilvænning. Til Gengæld staar den ikke saa meget i Fare for at komme til trætte ved Gentagelsen.

Til Grund for Credo-Melodien ligger den samme gregorianske Melodi (Credo III), som allerede Laub benyttede som Forbillede for sin Gengivelse af Trosbekendelsen (D. K. 205). Naar jeg har fundet det rigtigt at fremkomme med et ændret Forslag, skyldes det Hensyn dels til den melodiske Forming, hvor Laub efter mit Skøn i lovlig høj Grad har stræbt efter en Forenkling af Melodien, dels til det rytmiske, idet Laub har gennemført en fast, takterende Rytme i hele Melodien. Begge disse principielle Ændringer, baade den melodiske og den rytmiske, er klart nok foretaget ud fra Ønsket om at gøre Melodien saa »folkelig« (i nyere Forstand) som mulig, at nærme den til Salmemelodiernes regelmæssige Strofeinddeling og Taktrytme. Den positive Tendens i disse Bestræbelser skal ingenlunde underkendes, men Resultatet synes ikke helt overbevisende. I Modsætning til Nadverliturgien har Laubs Gengivelse af Trosbekendelsen kun vundet mere spredt Tilslutning, og ikke faa Steder er den blevet opgivet efter nogen Tid, fordi Rytmiseringen af Melodien har givet den en noget trættende Monotoni. Derfor forekom det mig berettiget at forsøge en ny Redaktion af denne meget folkelige Credomelodi i nøjere Tilslutning til Originalen, og først og fremmest i en mindre skematisk, mere levende — men vel ogsaa straks lidt vanskeligere — oratorisk Rytme. Nærværende Forslag følger i alle sine Motiver den originale Form temmelig nøje, men Sammenstillingen har, da den danske Tekst er saa meget kortere end den latinske (nicænske) maattet foregaa temmelig frit, saa vidt muligt dog med Bevarelse af Grundlinien i Melodien (med de nødvendige Sammentrækninger). Det tilsluttende Amen gives i Laubs Form. Synges Trosbekendelsen af Menigheden, vil det dog nok være bedst at fortsætte med Amen unisont uden Orgelledsagelse. — Det behøver næppe

at betones, at man naturligvis, der hvor man har Laubs Form af Trosbekendelsen i Brug og er glad for den, vedblivende kan benytte denne Form i Stedet for den her foreslaede, selv om man ellers vil benytte de foreliggende liturgiske Melodier. — Ønsker man at bruge den nicænske Form for Trosbekendelsen, kan henvises til Pastor Gunnar Pedersens Redaktion paa Grundlag af Credo I—II (Særtryk).

I Forhold til Nadverritualet af 1912 betegner nærværende Forslag (tekstlig) en væsentlig Udvidelse i Forbindelse med en delvis Omstilling af Ledene. Ny er fremfor alt Præfationsbønnen, idet 1912-Ritualet kun medtog Præfationens Indledning: »Opløft Eders Hjerter til Herren! Lad os prise hans Navn.« Der bliver herved Mulighed for at genindføre en gregoriansk Recitationstone, der med Rette nyder særligt Ry for sin enkle Fornemhed, og som ogsaa efter Reformationen længe holdt sig i almindelig Brug i Danmark. Vi finder den baade i Wormordsens Haandbog 1539, i Nils Jesperssens Graduale 1573 og i Palladius' Alterbog i Udgaven fra 1580. — Som Grundlag er her valgt den enklere Form af den klassiske Præfationstone; dog er fra den rigere Form overtaget et enkelt Træk, idet ved Flexafiguren a gis fis gis den sidste betonedede Stavelse ved kvindelig Udgang lægges paa fis (som den foregaaende Stavelse) og først den eller de følgende ubetonede falder paa gis (modsat mandlig Udgang, hvor den sidste betonedede Stavelse, som jo tillige er Slutstavelsen, maa falde paa gis). — Da Sanctus i nærværende Forslag er tillagt Menigheden, ikke Præsten, bliver Laubs Sanctus (bygget over Sanctus fra Messe XI i Gradualet) nok for vanskeligt. Som primært Forslag er derfor indføjet et lettere Sanctus beregnet til Menighedssang, bygget over Sanctus fra Messe IX, omsat til almindelig Takrytme og med Harmonisering til Orgelbrug i Lighed med Korsvarene. (Tonalt vilde det have passeret nok saa godt at sætte det en Tone højere, men da Melodien derved vilde bevæge sig vel højt for Menighedssang, er den foreliggende Form foretrukket.) Til Indstiftelsesordene er benyttet Laubs Form, ligesom Laubs »O, du Guds Lam« naturligvis er bevaret. Den følgende korte Kollekt synges til almindelig Kollekttone, dog med tilføjet Initium og særlig Slutningsfigur, der forbinder den tonalt og melodisk med det foregaaende og efterfølgende. Til Fadervor kan for saa vidt godt benyttes Laubs (mozarabiske) Form, der musikalsk passer smukt ind

i Helheden, men da der er sket en Transposition nedefter, vil der blive Tale om et temmelig dybt Leje — det er i Forvejen lovlig dybt i Forhold til Indledningen i Laubs Nadverliturgi —, saa det her foreslaaede (jf. »Massetoner« S. 19 f.) vil vistnok være bedre egnet til praktisk Brug. — Til Nadverkollekten anvendes sædvanlig Kollekttone. — De øvrige, ikke her angivne Messemelodier (Kollekt-, Epistel- og Evangelietoner med Salution og Svar) findes i mine »Massetoner«, udgivet af Dansk Kirkesang 1935 (i Kommission: Aschehoug). —

For Samarbejde og Kritik af nærværende Forslags musikalske Afsnit er jeg Udvalgets fire Medlemmer og Dansk Kirkesangs Formand, Mag. Wöldike, Tak skyldig.

Juni 1943.

Jens Peter Larsen.

BRORSONS SVANESANG

Foredrag paa samfundet »Dansk kirkesang«s sommermøde i Haslev
August 1942

af *Arthur Arnholtz*.

1. KIRKESALME OG AANDELIG SANG.

Da reformationen omformede gudstjenesten i vore lande, blev det en af dens vigtigste opgaver at skabe en helhed af kirkesalmer paa modersmaalene, som i menighedens mund kunde erstatte de latinske messeled, som straks eller efterhaanden forsvandt. Dette stod med rette som det umiddelbart fornødne for det første slægtled af vore reformatoriske salmedigtere, og igennem deres arbejde grundlagdes da den objektivt-kirkelige, liturgisk-folkelige bekendelsessalme, der kom til at staa og stadig staar som vor egentlige kirkesangs grundstamme. Men saa snart denne opgave blot var nødtørftigt løst, saa snart man — allerede i reformationsdigternes andet slægtled — følte sig lidt friere stillet, opstod ogsaa en trang til aandelig sang af anden art. Overensstemmende med Luthers tanke om dagliglivets kristianisering — dette, at den egentlige gudstjeneste, sin hellighed uførtalt, dog først kan virke rigtigt i en verden, hvori vi tillige til daglig søger at tjene Gud ogsaa i vor verdslige kald og stand — overensstemmende med disse nærliggende tanker forsøgte digterne sig nu med sange til morgen- og aften-, bord- og rejseandagter o. l. og blev imødekomet heri af et tilsvarende behov fra menighederne. I disse nye sange uden for gudstjenestens strenge ramme kunde digterne noget friere give udtryk for deres religiøse og kunstneriske egenart, ligesom de til dem følte sig friere stillet i valget af melodier. De kom derfor til at variere, stærkere end den egentlige højmessesalme, fra det livsnære og objektive til det

livsfjerne og subjektive, saadan som vi nu kender det af den lange række af sangværker til hjemmeandagt, der blev frugten af denne retning. Det er rækken, for blot at nævne de vigtigste, fra Sthens haand- og vandrebøger (1578, 91), Kingos sjungekor (1674, 81) og Brorsons svanesang (1765) — over Ingemanns og Weyses morgen- og aftensange (1837, 38) — til Grundtvigs og Laubs aandelige sange (1925) og Vilstrups og Wöldikes »Syngende himmelyst« (1937).

Af de to retninger, som her er skitseret, kirkesalmen og husandagtssangen, plejer samfundet »Dansk kirkesang« jo bevidst og efter sit program med rette den første. Dog har de op igennem tiderne befrugtet hinanden saa stærkt — hvad ogsaa vore salme- og koralbøger vidner højt om — at de næppe helt kan skilles. Dernæst har ogsaa den aandelige sang haft Th. Laubs store kærlighed og interesse, i mindet om hvem vi jo samles og arbejder her. Og endelig føles Luthers tanke, som jo ligger til grund for denne anden retning, saa umiddelbart rigtig og gribende, at jeg da har ment, jeg nok turde byde mine tilhørere i dag en skildring af et af denne andagtssangs ejendommeligste og mindst kendte hovedværker, Hans Adolph Brorsons »Svanesang«. Før beskrivelsen af dette selv, beder jeg blot om lov til at give et kort rids af Brorsons almindelige forudsætninger, hans tid, hans liv og gerning.

2. PIETISMEN.

Det evangelisk-kirkelige aandsliv havde fra det 16. til det 17. aarhundrede udviklet sig i to retninger, paa den ene side fra reformationens eksistentielle retroenhed til ortodoksiens lærde og stridbare, delvis udvendige pukken paa den »rene lære«; paa den anden side fra et »vi-« til et »jeg-«forhold, som særlig afspejledes i salmens ændring fra det objektivt-liturgiske til det subjektivt-sjælesørgeriske udtryk. Af disse to, samtidigt løbende, men modsat rettede strømninger, følte ortodoksiens døde bogstavlærdom som den største trusel mod det kristelige liv. Op igennem hele det 17. aarhundrede gærer det med utilfredshed, især over misbruget af læren om retfærdiggørelsen ved troen alene. Man ønsker troen bevist af dens frug-

ter, og man savner plads baade for den mystiske følelse og for en friere tænkning, end ortodoksiens snævre grænser tillod. Mod aarhundredets slutning kom da et dobbelt resultat for dagen af disse indtil da delvis skjulte og undertrykte strømninger, dels en moderat, kirkelig reformbevægelse, dels en radikal, separatistisk vækkelse, der begge er kendt under betegnelsen: *pietisme*.

Den tyske pietisme kan groft anskues som tre perioder omkring aarhundredskiftet paa ca. 25 aar hver. Den *1. periode* (1675—1700) har Berlinerpræsten *Ph. Jak. Spener* (1635—1705) til hovedmand. I den fremsættes bevægelsens program:¹⁾ Frelsens vej gennem det troende bibelstudium, omvendelsens tegn i den fromme livsførelse, og troens frugt i den kristelige omsorg for ungdommen, der siden 30-aarskrigen havde været stærkt forsømt. Og i den knæsattes den opbyggelige andagtssang i en ny følelse af umiddelbart samfund med Frelseren, hvorunder Luthers gamle salmer, som endnu paa Gerhardts tid var levende, for første gang føltes fjerne og kolde.

Pietismens 2. periode (1700—1727) beherskedes af Halle-professoren *A. H. Francke* (1663—1727). Her virkeliggjordes det praktiske program ved oprettelsen af vajsenuset, og herfra udbredtes bevægelsen gennem sine sangersamlinger. Som disses typiske kulmination bør nævnes *J. A. Freylinghausens* (I: 1704; II: 1714; I—II: 1741) med den nye inddeling efter saliggørende sandheder og kampstillingen overfor ortodoksien. Som den betydningfuldste for Danmark maa nævnes *J. H. Schraders* (1731), der paa mange maader blev Brorsons forbillede. Og som den musikalsk værdifuldste huskes, bruges og elskes stadig *G. C. Schemellis* (1736), hvis melodier udsattes og delvis komponeredes af *J. S. Bach* selv. Et muligt haab om at forbedre den egentlige menighedssang med saadanne aandelige solosange til hjemlig andagts- og kunstøvelse slog dog fejl.

Pietismens 3. periode (1727—1750) fik særlig farve ved dens udogmatiske blanding med tilsvarende bevægelser fra andre konfessioner. Sit væsentligste tilskud modtog den her fra de forfulgte efterkommere af den gamle, mährisk-bøhmiske reformationskreds, som nu fandt ly til at danne brødre menigheder paa grev *N. L. v. Zinzendorfs* (1700—1760) gods. Herfra dreves den første missionsvirksomhed, og herfra bredte Herrnhuterne

¹⁾ i Speners berømte skrift: »*Pia desideria*« 1675.

sig verden over. Aandeligt forenede de de gamle brødræs kraftigt-praktiske samfundssind med et ensidigt, sanseligt-sødladent Jesussværmeri, som næppe forekom saa gennemført under den ældre pietisme.

Ligesom den pietistiske *bevægelse* var forberedt af de aandelige strømninger i det forudgaaende aarhundrede, saaledes havde ogsaa dens *salmesang*, som allerede antydet, rødder i fortiden. Fra Ph. Nicolai (1556—1608) over Joh. Rist (1607—67) og P. Gerhardt (1607—76) til Joh. Scheffler (1624—77) mærkes et stadig stærkere indslag af Højsangsmystiken, af kontrakturer fra den samtidige hyrdelyrik, af en tilstræbt personlig selvstændiggørelse og inderlighed, men ogsaa af den dermed følgende, tiltagende subjektivitet. Med den sidstnævnte, Joh. Scheffler, fuldbyrdes bruddet med Luthers gamle, objektive kirkesalme; ved pietismens frembrud staar han som lærefaderen for dens sangstil; dens talrige yngre digtere skriver alle i hans maner.

Overensstemmende med dansk væsen overførte Brorson denne bevægelse til os i en afdæmpet, men sundere og mindre outreret form. Hans oversættelser repræsenterer for det første de ældre ortodokse, især Gerhardt. Af de store pietister bringer han os flest sange af Scheffler og C. F. Richter (1676—1711), hvorimod han saa godt som undgaar separatisterne Zinzendorf, Gottf. Arnold (1666—1714) og Gerh. Tersteegen (1697—1769). Hvad vi saaledes har overtaget og bevaret som levende salmesang fra disse kredse, kan synes ret tilfældigt, idet Brorsons valg i det store og hele blev afgørende og senere tider væsentlig kun har oversat sporadisk herfra. Til gengæld, tør vi vel sige, blev disse mangler rigeligt erstattet gennem hans egen digtning. Ogsaa denne skyldes til dels den danske, højkirkelige pietisme, idet den jo — foruden at gøre sig praktisk fortjent — ogsaa blev den kraft, som kaldte vort lands anden store, originale salmedigter frem.¹⁾

¹⁾ For værdifuld hjælp ved orienteringen paa dette felt bringer jeg en varm tak til salmedigteren og -kenderen, pastor Harald Vilstrup, som har stillet et utrykt Brorsonforedrag til min raadighed. — Jfr. af den danske literatur om pietismen endvidere Chr. Brun: »Pietismens begreb og væsen« 1896. K. Heiberg: »Om Zinzendorf og brødreminigheden« (Teol. tidskr. 1901—02, s. 253 ff.). J. Lundbye: »Herrnhutismen i Danmark« 1903. M. Neidendam: »Erik Pontoppidan. Studier og bidrag til pietismens historie« I—II, 1930—33. L. Bergmann: »Zinzendorfs indsats i missionens historie« 1935. H. Vilstrup: »Gerhard Tersteegens aandelige blomsterhave« (overs. i udv.), Bogense 1934; »Troens himmelgave. Salmer og kristelige sange« (m. overs. af Rist, Scheffler, Tersteegen o. a.) 1937; »Salmedigteren Joh. Scheffler (Angelus silesius) og den Scheffler'ske linie i tysk og dansk salmedigtning« (Kirken og tiden, 1939, s. 22 ff. og 56 ff.). J. Holdt: »Om Christiansfeldts grundlæggelse« (Sønderjydske aarbøger 1940).

3. BRORSONS LEVNED.¹⁾

Hans Adolph Brorson (1694—1764) var den yngste af tre præstesønner, der atter alle blev præster. Slægten stammede fra egnen mellem Ribe og Tønder, og blandt dens mange gejstlige blev dette »rare kløverblad fra Randerup«, som de kaldtes, de berømteste, Nicolai slotspræst i Frederiksborg og siden ved Nicolai kirke i København, Broder biskop i Aalborg og Hans Adolph biskop i Ribe. Digteren var tillige den sarteste af de tre brødre, vel baade legemligt og sjæleligt. Hans indgang til den voksnes liv og gerning blev derfor — som saa mangen anden digters — hverken let eller straalende. Fra det bekymrede, gældtyngede hjem, hvor den viljesvage fader døde allerede i Hans Adolphs 10. aar, kom alle tre brødre via den vanrøgtede Ribe katedralskole som studenter til København. Men mens de to ældre tog embedseksamen og fik kald paa normal vis, spredte Brorson selv sig med teologiske, sprogvidenskabelige, filosofiske og historiske studier og maatte efter en moralsk krise vende hjem, syg og deprimeret og uden eksamen.

I sine fire studenteraar har Brorson vel allerede mødt pietismen i København, uden at den dog endnu greb ham. Med hoffets støtte besatte den paa den tid de førende kirkelige stillinger; men foreløbig plejedes mest dens interesser: katekisation og fattigforsorg, skole- og missionsvæsen; først Enevold Ewald bragte i 1727 dens forkyndelse til hovedstaden. Æstetisk var begyndelsen af det 18. aarhundrede en ret fattig og usikker overgangstid for den sanglyrik, der siden skulde blive Brorsons egentlige felt. Efter Kingos og hans efterfølgeres tunge og prægtige stil søgte man nu atter over mod Bordings lettere og smidigere tone. Man vilde være baade mere fransk og mere folke-

1) Ældste biografi, formentlig byggende paa det af Brorson selv til hans bispevielse forfattede »Vita«, bevaret i den hdskr. saak. »Ribebo« (uden aarstal og forfatter-angivelse, Kalls saml. nr. 502, 4to, Kgl. bibl.). Herefter E. Pontoppidans »Annales ecclesiae Danicæ« IV, 1752, s. 160—62. H. H. Neuchs: »Tanker v. dr. H. A. Brorsons, biskops i Riiber-stift, salige bortgang til Faderen« 1764. D. Pontoppidan: »Aktstykker af H. A. Brorsons liv og virken som biskop i Ribe« (Kirkehist. saml. I, 1849—52, s. 145—222). E. Mou: »Bidrag til H. A. Brorsons levnet« (Christelig samler, XIV, 1851, s. 37—59; 138—66). A. D. Jørgensen: »H. A. Brorson« 1887. V. Sommerfelt: »H. A. Brorson som salmedigter«, Oslo 1892. John Hansen: »H. A. Brorson og hans brødre«, Odense 1894. H. Graversen: »Salmedigteren H. A. Brorson« 1903. Edv. Egeberg: »Fra biskop H. A. Brorsons visitatser« (Hardsyssels aarb. IX, 1915). L. J. Koch: »H. A. Brorson og hans salmer« 1918; »Salmedigteren Brorson« 1931, og »Brorsonstudier« 1936. Karl Mortensen: »H. A. Brorson« (Ribe katedralskoles aarskr. 1920). Carl Koch: »H. A. Brorson« 1920. Fr. Orloff: »Brorson og Schraders tyske salmebog« (Da, studier, s. 124 ff.). — Jfr. hertil levnedsskildringer i literaturhistorier o. a. samleværker.

lig, men faldt dog jævnlig tilbage til barokens overlæshed, før man naaede rokokoarens følsomme bevægelse. Ogsaa Brorson begyndte med et tungt-æstetiserende, senbarokt digt (ved hans svigerindes død 1721) og gjorde sig saa fri af denne maner i sin aandelige sang. Her har han dog næppe truffet noget egentligt valg, men er blevet bestemt af de tyske, pietistiske salmer, han tidligt kom til at oversætte, og af sin musikalitet i tidens smag for lette, danseprægede arier. Kun sporadisk træffes i hans salmedigtning mindelser om Kingo og Elias Naur.

I Sønderjylland, hvor adskillige unge havde studeret under pietistiske lærere i Kiel, Jena og Halle, og hvor vækkelsen i de gudelige forsamlinger var begyndt, droges Brorson ind i bevægelsen gennem en gradvis omvendelse og afklaring. Samtidig med en huslærergerning i Løgumkloster (1717—21) maa han have fuldført sit teologiske studium, saaledes at han kunde tage sin embedseksamen under en maanedes ophold i København. Derpaa fik han da først familiekaldet i Randerup 1722 og syv aar efter stillingen som »dansk og tredie præst« i Tønder under den 10 aar ældre, tyske provst *Joh. Herrm. Schrader*. Schrader blev Brorsons beundrede forbillede som kristen, som præst og som salmekender og -digter. 1731 kom hans »Tonderische Gesangbuch« med 1157 dels gamle, dels nye salmer, deriblandt 23 af Schrader selv. Brorson har næppe, som man før har ment, deltaget i sammenstillingen af dette værk; det maa have foreligget nogenlunde trykfærdigt allerede ved hans ankomst til Tønder. Han overtog heller ikke inddelingen til sit eget salmeværk herfra, men synes at have skabt den relativt selvstændigt. Dog beholder Schraders samling sin betydning for os som den, Brorson i alt væsentligt oversatte fra.¹⁾

Hvornaar Brorsons egen salmedigtning er begyndt, ved vi ikke; vi kender den først fra aaret efter Tønder-salmebogens udsendelse. Efter al rimelighed maa han antages at have forberedt og øvet sig forinden, saaledes at det lille berømte hefte: »Nogle julesalmer« fra 1732, hans 38te aar, saavidt man for øjeblikket ved,²⁾ vel maa ses som en debut, men af en baade kristeligt og æstetisk moden digter. Om anledningen til disse første Brorson'ske salmers fremkomst, »til den forestaaende julefest enfoldig og i hast sammenskrevne«, kan man kun gisne, idet hele forholdet vedrørende den dansksprogede salmesang i

¹⁾ Fr. Oluf: »Brorson og Schraders tyske salmebog« (Da. studier 1935, s. 124—140).

²⁾ L. J. Koch: »Salmedigteren Brorson« 1931, s. 63 ff.

Sønderjylland endnu kun er sparsomt oplyst. Formodentlig har Thomissøns salmebog (1569) og Jespersøns gradual (1573), der var, om ikke forordnet, saa dog beregnet for hele riget, ogsaa stedvis været kendt og benyttet henede:¹⁾ og tilsvarende maa tænkes at gælde for Kingos salmebog og gradual (1699). Om disse sidste vides imidlertid,²⁾ at de trods tidens uniformitetskrav ikke indførtes overalt. Saaledes fik Mellemslesvig kort efter sit eget danske sangværk, Varnæspræsten B. C. Gjødesens (Ægidius) »En nye psalmebog«, Flensborg 1717 (1018 s.), der typisk for grænseegnen baade formerer de tyske oversættelser og gør de allerede kendte mere bogstavtro. Større udbredelse fik den vel ikke; dog foretrak pietistiske kredse den for »kirke-regimentets«, indtil Brorsons hovedværk og Pontoppidans salmebog (1740) forelaa³⁾. — Fra sin hjemegn, fra sin studietid i København og gennem sit samarbejde med Schrader maa Brorson antages at have været ret fortrolig saavel med det rigsdanske som med det tyske og det specielt slesvigske salmestof; ogsaa »Klenodiets« melodiangivelser vidner herom. Hans salmedigtningens frembrud skyldes da nok hverken, at hans lille danske menighed savnede kirke- eller husandagtssange paa modersmaalet;⁴⁾ dem kunde han have hentet til den fra Kingo eller Gjødesen.⁵⁾ Frembruddets eneste forklaring synes at ligge i Brorsons egen udvikling, som nu baade religiøst og kunstnerisk havde naaet geniets modenhed. Hermed stemmer det, at skønt »Julesalmerne«, som nævnt, maa antages at være Brorsons første salmeværk, staar de uovertrufne i hele vor juledigtning. Saa rigt og dybt er juleunderet her oplevet og udtrykt, at Brorson med samme ret er blevet kaldt julens digter som Kingo paaskens og Grundtvig pinsens. Til lykke for dansk aand faldt Brorson hverken her eller siden for den ellers nærliggende fristelse at

1) Anders Malling kalder Thomissøns salmebog »autoriseret til brug i hele det dansk-norske rige« (»Beretn. om det sønderjydske salmebogsudvalgs arbejde« i »Det sønderjydske salmebogsforslag« II, 1943, s. 4). Jfr. herimod C. J. Brandt og L. Helweg: »Den danske psalmedigtning« II, 1847, s. XVIII.

2) C. J. Brandt og L. Helweg: »Den danske psalmedigtning« II, 1847, s. XLIX ff.

3) Pontoppidans salmebog blev herefter landsdelens hovedsamling, 1780 forordnet her, 1798 suppleret med et rationalistisk tillæg: »Christelig psalmebog . . . for de danske menigheder i hertugdømmet Slesvig«, 1876 revideret og først 1889 afløst af »Evangelisk luthersk psalmebog for de dansktalende menigheder i Slesvig«, der byggede paa Pontoppidan og den 1844 privat udsendte »Psalmebog« ved C. B. Meyer og U. S. Boesen.

4) Som antaget af P. Severinsen: »Nogle julesalmer«, Kbhvn. 1909, s. 5.

5) Jfr. herimod Fr. Orluf (anf. skr. s. 140): »Indførelse af Kingos salmebog eller Flensborgsalmebogen vilde vel i det saa længe gottorpske Tønder stille sig vanskeligere end anerkendelse af et stedligt, af Brorsons personlighed præget, nyt salmeværk«.

digte paa det mere gangbare tysk, men bevarede sit sprog efter forholdene overraskende lidt *tyskpræget*.¹⁾)

I de følgende tre aar fulgte lignende salmehefter, dels til kirkeaarets fester, dels med salmer om tros lærdommene. Muligt har allerede da den plan med dem staaet Brorson klar, som han fik virkeliggjort i 1739, da han i to aar havde været stiftsprovst i Ribe. Han samlede dem da til sit livs hovedværk: »Troens rare klenodie«. Ligesom Schrader og de andre pietistiske salmebogsforfattere havde Brorson arbejdet efter to planer, dels den gamle kirkeaaersinddeling, dels den ny orden efter de saliggørende sandheder. Nu indordnede han originalt den første under titlen »Troens frydefest« som en del af sit helhedssyn af trosklenodiet. Derefter lod han saa de andre afsnit følge om troens grund og midler, om dens kamp og frugt, og om dens herlighed og ende. Den indre nødvendighed for denne nyordning var, at den ældre, objektivere salmedigtning i sammenhæng med søndagens epistler og evangelier — her som overalt — nu afløstes af den pietistiske lyriks forkærlighed for Højsangens og Apokalypsens billeder og af omvendelseserfaringerne, der kun sjældent lod sig knytte til kirkeaarets tekster.

Efter at Brorson, 45 aar gammel, havde fuldendt »Klenodiet«, var han næsten tavs i 15—20 aar, indtil hans alderdoms sygdomsperioder gav ham digte-fred igen. I den lange pause forøgede han kun »Klenodiet«s senere oplag fra 257 til 274 salmer. Han har næppe savnet inspiration eller paaskønnelse; allerede 1740 optoges saaledes 87 af hans sange i Pontoppidans salmebog; men han synes, med sin ikke alt for stærke konstitution, at have været helt beslaglagt af sin embedsgerning, ikke mindst efter hans udnævnelse til Ribes biskop 1741. Hans stift rakte fra Amrum og Før til Lemvig og Harboøre og indbefattede desuden Kolding, Fredericia og Vejle; og vi kender ham fra hans egne visitatsberetninger baade som en nidkær vækkelsespræst, en energisk forsorgsarbejder og en overraskende praktisk og viljestærk administrator. I bevarede familieberetninger skildres han endvidere som personligt flittig, nøjsom og godgørende, et elskeligt, typisk musisk stemningsmenneske, oftest munter, kun deprimeret under prøvelser. Haardest sled nok paa ham — foruden arbejdet og de mange familiedødsfald — det pinagtige

¹⁾ A. D. Jørgensen: »H. A. Brorson 1887, s. 26. — Jfr. Brorsons egen udtalelse herom i hans eneste kendte, tyske digt til minde om Schrader: »Mein Kiel, der nicht gewohnt auf solche Art zu dichten« (L. J. Koch: Anf. skr. s. 67).

modsætningsforhold mellem den herskende, statskirkelige pietisme, som han selv tilhørte — og saa den især i hans eget stift udbredte, lav-pietistiske separatisme med dens præstefjendskab, fremfor alt den indtrængende, missionerende Herrnhutisme. Landet havde jo endnu ikke religionsfrihed; og det blev derfor Brorsons embedspligt at søge de ret haarde regeringsforordninger gennemført over for lægmandsbevægelserne, samtidig med at han paa visse punkter følte et sandt kristeligt liv i deres forkyndelse. Om den alvor, hvormed dette spørgsmaal betog ham, vidner en krise, han faldt i, og som kulminerede under en lang og svær sygdom i 1746 med angsten for at have begaaet synden mod den Helligaand d. v. s. mod Aandens vidnesbyrd i sit eget hjerte. Brorson betroede sig herunder fuldkommen ydmygt — ribbet for enhver bispe- eller digterstolthed — til den vidtberejste, herrnhutiske lægmissionær *Andreas Grasmann*; og denne robuste professionalist greb med øvet haand lejligheden til at gøre hans sønderknuselse fuldkommen. Derefter sendte han Zinzendorf en hovmodig indberetning og fortsatte — paa den for os ubegribelige maade — uhindret sin missionsrejse gennem Danmark, hvor al Herrnhutisme var forbudt. Brorson derimod genvandt først sundhed og sjælefred, da det i løbet af de følgende aar viste sig, at man nok turde lade reskripterne mod de gudelige forsamlinger hvile. Af hans krise tog Sjællands biskop, *Peder Hersleb*, anledning til at karakterisere ham som »en god, men enfoldig og ved svaghed og hypokondri fast uduelig mand«. Her har sikkert en uforstaaende modstander luftet sin animositet — ved en lejlighed, som i virkeligheden mest tjente Brorson til ære.

Det var denne Brorson, som efter et langt livs arbejde og prøvelser atter tog pennen i haand, da svære sygdomsanfald den meste tid af hans sidste seks aar holdt ham bundet til hjemmet. Fra denne tid stammer 70 »arier«, som hans datter kalder dem, der oprindeligt vel kun blev forfattet til privat opmuntring ved hans luthspil, men som hans søn, *Broder Brorson*, sognepræst paa Christianshavn, for at undgaa falske afskrifter, lod trykke i 1765, aaret efter hans død, under titlen: »*Doct. Hans Adolph Brorsons, forðum Biskop over Riber-stift, Svanesang*«. I det følgende skal jeg prøve paa at skildre først disse sanges mærkelige skæbne og stilling, og dernæst deres egenart.¹⁾

¹⁾ Om Brorsons salmedigtning i almindelighed jfr. foruden de forannævnte biografier C. J. Brandt og L. Helweg: »Den da. psalmedigtning« II, 1847, s. LII ff., 66—93

4. SVANESANGENS STILLING.

Brorson har ialt efterladt os 344 kristelige sange. Heraf er 202 oversættelser, væsentlig efter hans samtids tyske salmedigtere, og 142 er originale. I »Klenodiet«, det værk, han selv besørgede til kirkelig brug, findes samtlige oversættelser (paa 2 nær, Svanesang nr. 22 og 70), samt 74 originaler. I »Svanesangen«, det posthumt udgivne værk til husandagt, er omvendt samtlige 70 hans egne (paa nær de 2 nævnte undtagelser). Brorsons originale digtning er saaledes omtrent ligeligt fordelt mellem de to samlinger; men i kirkelig praksis har, som venteligt, »Klenodiet« spillet langt den største rolle. Af vor nugældende salmebogs (paa 677 nr.) 110 Brorson-salmer er saaledes de 100 (58 oversættelser og 42 originale) fra »Klenodiet«, mens kun 10 af »Svanesangen«s originale digte er kommet med, flere af disse endda i omarbejdet og forkortet skikkelse¹). Man kunde tænke, at denne ringe repræsentation skyldtes en vis ensidighed i det indholdsmæssige. I forvejen staar godt halvdelen (56) af alle de optagne »Klenodie«-salmer i vor salmebogs to sidste afsnit — om frelsens tilegnelse, døden og opstandelsen — og samtlige 10 fra »Svanesang« falder ogsaa herindenfor. Men for det første er værket, ved nærmere eftersyn, langt fra saa ensidigt, som den daarlige repræsentation maatte give indtryk af. Og for det andet har det, uden for salmebogen og kirken, vist

og 365—69. A. G. Rudelbach: »Om psalmeliteraturen« 1856, s. 352 ff. H. Brix: »Tonen fra himlen«, 1912, s. 127—42. Chr. Ludwigs: »Salme og Sang« I, 1915 (s. 34—52) og III, 1927 (s. 146—66). Om »Svanesangen« specielt: H. Brix: »Brorson: Svanesang« (Fagre ord, 1908, s. 37—48) og »H. A. Brorsons Svanesang« (Analyser og problemer I, 1933, s. 294—325, og s. 281 ff.), samt de mange enkeltbehandlinger af »Her vil ties« (P. N. Petersen 1903, K. Hee Andersen 1931, A. N. B. Fich 1932, P. Severinsen 1933), sammenfattet i L. J. Kochs »Brorson-studier« 1936, s. 92—114).

Af Brorson-udgaver, siden de originale og disses optryk, nævnes N. Sætofts omarbejdelse: »Dr. H. A. Brorsons Svanesang« (i J. Møllers »Theol. bibliotek« XVII, 1820, s. 210—37, og XIX, 1821, s. 136—83). A. Winding Brorson: »Nogle af salig biskop H. A. Brorsons psalmer«, 1823. J. A. L. Holm: »Psalmer og aandelige sange af H. A. Brorson«, Odense 1830, 1841³. L. R. Tuxen: »H. A. Brorsons egne psalmer og aandelige sange« 1865 (kun »Klenodiet«s originaler). P. A. Arlaud: »H. A. Brorsons psalmer og aandelige sange« 1867 (vidensk. kommenteret, fuldst. udg.).

- 1) Sv. 21: »Ak Fader, lad dit ord og aand« KH. 509.
Sv. 32: »O du min Immanuel« » 474.
Sv. 44: »Her vil ties, her vil bies« » 598.
Sv. 45: »Skal fri og frelst vi hist« » 644.
Sv. 48: »O Helligaand, mit hjerte« » 591.
Sv. 53: »Midt igennem nød og fare« » 535.
Sv. 62: »Naar mit øje, træet af møje« » 596.
Sv. 64: »Staa som en klippe« » 623.
Sv. 66: »Hvor er det godt at lande« » 622.
Sv. 69: »Den store, hvide flok vi see« » 624.
(Sv.: »Svanesangen«. KH.: »Salmebog f. kirke og hjem« 1899 ff., saaledes forkortet ogsaa i det følgende).

nydt en folkelig yndest som næppe mange andre sangbøger. I landsbyskolelæreren M. K. Sands morsomme udgave af forsamlingsmelodier til »Brorsons salmebog« (1911) finder vi saaledes alene til »Svanesang«s-teksterne 60 danske folketoner, noteret efter almuesang 1907—09¹). Og i sin afhandling »Vore religiøse folketoner« (Oslo 1927) stiller den norske musikhistoriker Catharinus Elling »Svanesangen« som nr. 1 blandt alle tekstsamlinger, der har fremkaldt aandelig sang i hans land — og opregner 129 folkemelodier til den herfra, heraf alene 16 til slutsangen »Den store hvide flok«. Heller ikke de egentlige komponister har sparet sig. Eksempelvis skal blot nævnes, at nordmanden L. M. Lindeman til 100-aarsdagen for Brorsons død 1864 havde komponeret dem alle²), og at endnu Th. Laub skrev melodier til 9 af dem³). Der er da noget paradoksalt ved »Svanesangen«s stilling. Den bød en overordentlig høj poesi, men kunde med dennes ejendommeligheder ikke rigtig trives inden for de fastere, statskirkelige rammer. Til gengæld blev den elsket i de friere forsamlinger, men formaaede her kun at fremkalde en musik, der langtfra var den værdig. I det følgende skal jeg prøve paa at forklare dette ved at skildre værket i dets sandsynlige sammenhæng.

5. SVANESANGENS TEKSTER.

Samlingen maa bygge paa et tabt manuskriptstof, saavidt vides fra Brorsons sidste 8 aar⁴). Det har rimeligvis været forsynet med noder; for den første og den sidste dels vedkommende

- 1) Sand bringer ialt 75 melodier til 48 af »Svanesangen«s tekster. Foruden ovennævnte 60 anonyme har han selv komponeret 11; endelig findes fra Freylinghausen melodier til Sv. 3: »Op dog, Sion«, (Sand 100 b og c), Sv. 58: »Se dig, Sion, vidt omkring« (Sand 113); og fra P. Hjort: »Gl. og nye psalmer« 1843 (nr. 333, overskrevet »Tradition.«) melodi til Sv. 44: »Her vil ties« (Sand 135).
- 2) Kun de første 12 udkom dog straks; en del af de øvrige kom spredt i Lindemans produktion, indtil hans to sønner paa hans 100-aarsdag 1912 udsendte samtlige 71 melodier med den opr., frie harmonisering »for det stille hjem«. (L. M. Lindeman: »Melodier til Brorsons Svanesang for piano eller orgel«, J. W. Cappelen, Oslo 1912).
- 3) Sv. 37: »Himlen, trods de grumme bølgere« (TDK. 16)
 Sv. 40: »Goliath drog fra Gath« (DS. 10)
 Sv. 44: Her vil ties« (2 mel., DV. 17 og DK. 198)
 Sv. 45: »Skal fri og frelst vi hist« (DK. 160)
 Sv. 48: »O Helligaand, mit hjerte« (DK. 136)
 Sv. 53: Midt igennem nød og fare« (DK. 114)
 Sv. 62: »Naar mit øje træt af møje« (DK. 133)
 Sv. 69: »Den store, hvide flok vi se« (DK. 22)
 Derimod synes Carl Nielsen kun at have komponeret et par stykker: nr. 48 og 69 (SAS. s. 37 og 6). — (DS.: »30 danske sange« 1922. DV.: »En snes danske visere« 1915. DK.: »Dansk kirkesang« 1918. TDK.: »Tillæg til DK.« 1931. SAS.: Carl Nielsen: Salmer og aandelige sange«, 1919).
- 4) H. Brix: »Analyser og problemer«, I, 1933, s. 294 f.

har det maaske endda været to sammenhængende nodehefter. Men om alt dette angiver de ældste bevarede tryk intet¹⁾. De meddeler kun teksterne nummereret — uden melodiangivelser, overskrifter eller inddelinger. Først da de mere videnskabelige optryk af Brorsons digtning begyndte i 19. aarhundrede, forsøgte J. A. L. Holm i sin udgave²⁾ en inddeling, der nærmest indordnede værket som et forsinket tillæg til »Troens rare klenodie«. Den overtoges paa forskelligt hold, men synes ret utilfredsstillende. Frugtbarere forekommer mig den opfattelse af værket som et selvstændigt, 3-delt hele, der i 1933 er fremsat af prof. H. Brix³⁾. »Svanesangen« falder herefter i to indholdsmæssigt ret klart afgrænsede ydergrupper, samt en mere blandede midtergruppe.

Førstegruppen (nr. 1—19) er nok fra Brorsons ikke-allsidste aar og er endnu beregnet til menighedssang. Den kan opfattes som en inderlighedens parallel til Kingos historiske passions- og paaskesalmer, blot at Kingos sagligt-magtfulde forkyndelse her er veget for Brorsons ekstatisk-indfølende tilbedelse. Muligt har han skrevet disse sange afvekslende med »Ti prædikener over de ti vor Frelzers aabenbareelser efter sin opstandelse«, som hans søn fortæller, han havde planlagt, men hvoraf kun den første blev trykfærdig og kom med i »Svanesang«. De skulde gaa fra paaske til himmelfart; her ender salmerne ogsaa; de begynder blot helt ved Palmesøndag⁴⁾.

Afsnittet indledes med den skønne da-capo arie »Livet med sin brudeskare«, en moraliserende sammenstilling af »Livet«s indtog i Jerusalem og ødelæggelsens fyrretyve aar derefter:

Livet med sin brudeskare
drager ind ad Salems by.
Luften syntes sød, som manna,
af hans følges hosianna;
palmer gik med hine klare
jubeltoner op i sky.
Livet med ...

1) Skønt jeg intetsteds har set udgaver anført mellem førstetrykket 1765 og Nic. Sætofts bearbejdelser 1820—21, maa jeg antage, at adskillige har eksisteret, for at kunne forklare »Svanesangen«s folkelige udbredelse til samtidige melodier.

2) »Psalmer og aandelige sange af H. A. Brorson«, Odense 1830¹, 1841³.

3) »Analyser og problemer«, I, 1933, s. 294—325.

4) For et par af de første sanges vedk. bør dog maaske J. A. L. Holms opfattelse fastholdes, hvorefter disse (nr. 4 og 5) er julesalmer (saaledes ogsaa erkendt hos Brix, anf. skr. s. 296).

Fyrretyve aar derefter
Salem fik en anden gæst.
Ørnen med de glubske unger,
krig og oprør, pest og hunger
sig ved dette aadsel hefter
just til samme højtids fest.
Fyrretyve aar ... —;

derpaa hyldes den inddragende Jesus (nr. 2 og 3; den sidste nydigtet af Grundtvig. KH. 189: »Op dog, Sion! ser du ej«), hvorefter følger et takkeforspil om forløsningen (nr. 4 og 5; den sidste en duet):

Jesus: Du smelter i taare,
men sig mig: hvorfor?
Kristen: Miraklers mirakel,
at ordet blev kød.
J.: Det galdt vor forening.
Sig vidre din mening.
K.: At livet paa jorden
til døden blev fød.
J.: Ja, sandhed at sige,
med inderlig lyst.
K.: O, uden al lige
livsaligste trøst!

J.: Min Fader mig sendte,
dig til ham at hente.
K.: Men havde han ikke
os onde for kær?
J.: Ej engler udgrunder
det kærligheds under.
K.: Men var han dog ikke
sit hjerte for nær?
J.: Din frelse at skue
det var ham saa rart.
K.: O kærligheds lue,
som intet har spar't!

Nr. 6 skildrer natten i Gethsemane, nr. 7 Peders forræderi (med det akrostikon-agtige arrangement: »Kunde du ikke vaa-

ge een time med mig« — hvert af disse ord indledende sin strofe), nr. 8 og 9 Jesu pinsel (med billedet »Livets drue i Guds vredes perse lagt« 8,1), nr. 10 og 11 kortfæstelsen. Nr. 12 er en opstandelses-terzet mellem engelen, Maria Magdalene og Jesus:

1. Engelen.

Hvorledes gaar det her?
Hun synker ned i sorgen,
og det paa paaskemorgen,
Maria, som især
sin Frelser havde kær. (Fin.)
Maria Magdalene,
beklemt, forladt og ene,
vil svømme hen i graad
og ved slet intet raad.
Hun synker ...

2. Maria.

Ja her er holden vagt!
O! maatte jeg kun vide
saa sandt, til hvilken side
de har min Herre lagt,
jeg hentet ham med magt.
Hvor skulde mine taare
da salve dig paa baare
og sige dig: God nat,
min evig søde skat!
O! maatte jeg ...

3. Jesus.

Ak! se hvor hjertet slaar!
Hvad gør du her i haven?
Hvad søger du i graven?
Beklemt for den du gaar,
som hos din side staar.
Maria! du skal fige (haste),
til mine brødre sige:
Til Faderen jeg snart
nu holder himmelfart.
Hvad gør du ...

4. Maria.

Halleluja! du est,
Immanuel, opstanden,
har knuset slange-panden
og givet ham sin rest,
men os en evig fest.
Trods synd! du est hengivet,
trods død! du est jo livet,
trods helveds hele flok!
du est os evig nok.
Immanuel opstanden ...

Nr. 13 skildrer kvinderne ved graven dialogisk; nr. 14 og 15 er paaskehymner, nr. 16—18 himmelfartsvisioner. Nr. 16 har om Faderen udtrykket »Den Gamle udaf dage« og hans dejlige replik: »Sid hos min højre side! Sid! siger han, du blide, al verdens liv og sol,« og nr. 17 det skønne billede af menighedens grebthed ved himmelfarten:

Sion ved sagen er ganske hentagen
af inderlig lyst,
glemmer sin trængsel og morer sin længsel
med samlingens trøst.
Hvad gør hun siden? hun venter paa tiden
som fattig paa høst.
Sion ved sagen ...

Nr. 19 er endelig synet af Jesus i herligheden: »Jeg ser dig, søde Lam, at staa.«

Midtergruppen (nr. 20—43) har nok kun foreligget for udgiveren som et stof af mere løs art end de to yderpartiers. Ogsaa den antager Brix¹⁾ for stammende fra Brorsons ikke-aller-sidste aar, idet dens aktionsbasis, ligesom førstegruppens, endnu er jordelivet. Den begynder med 4 sange om naademidlerne (nr. 20—23), en daabssalme, den smukke, alvorlige præstesalme »Ak Fader, lad dit ord og aand« (nr. 21; KH. 509), et sønderknuselsesdigt af P. Gerhardt (nr. 22) og en forsoningssalme. Derefter følger 4 dialoger (nr. 24, 25, 27 og 28); mellem disse

1) Anf. skr. s. 299, 312.

er en lille takkesang indskudt (nr. 26), vel p. gr. a. melodifællesskab med den foranstaaende. Af »samtalerne« viser den første (nr. 24) sig, uden at det er angivet, at være en kantate for Sulamith, kor og Jesus:

Er han borte, al min eje?
:: Skal jeg ham ej mere se ::
 mere se?
Vaagner jeg paa ladheds leje
til at gaa fortvilte veje
i den haarde fødsels ve?
Er han borte ...
Sulamith skriger,
løber og græder, og siger,
at hun har forloret
den, hende har kaaret.
Her er jeg, du arme!
Jeg vil mig vist forbarme.
:: Eja! al jammer og trængsel
 god nat! ::
Sejren er vunden
:: bruden har funden ::
hendes den allerlivsaligste skat,
har funden,
bruden har funden
hendes den allerlivsaligste skat.
Und mig den glæde,
Jesu! at træde
til, dine fødder at kysse og væde,
 kysse og væde.
Eja! al jammer ...

Ja! jeg vil dig ikke hindre;
kys, toe, saa meget som du vil.
Dog maa du dig erindre,
saa længe du er til,
den nat, jeg fuld af duggens taare
vel banked, men blev udenfore.
Ja Jesu! min kærligheds taare jeg blander

med beskeste lage af smerte i barm,
af smerte i barm;
min lathed jeg evig og evig forbander,
som gjorde mig denne fortvilede harm.
Ja Jesu! min ...
Til lykke! ja til lykke du,
som fandt ham. Hav ham evig nu.
Tak den, som var din sjæl saa tro,
og syng i aanden himmel-fro:
Halleluja!
Men vaag, saa kær du har din skat,
at vente ham ved dag og nat.
Halleluja!
Til lykke! ja ...¹⁾.

Den anden samtale (nr. 25): »Dejligste blandt kvinder«, foregaar mellem Jerusalems døtre og Sulamith; den tredie (nr. 27): »Mon Jesus mig ej ynker nu? Hvi klynker du?« mellem sjælen og Jesus, og den fjerde (nr. 28) endelig mellem Martha og Jesus. Særlig ejendommelige er de to sidste ved den dæmpede humor i Jesu repliker:

Martha: Min søster har det mageligt.

Jesus: Behageligt.

M.: Hun har sig sat saa trolig ned.

J.: Til rolighed.

M.: Jeg byrden har.

J.: Ja svar.

M.: Sit kald man dog bør forestaa.

J.: Gør saare faa.

M.: Ja, søster gør mig liden skel.

J.: Agt tiden vel.

M.: Hvad fandt hun da med haand paa skød?

J.: Min aand saa sød.

¹⁾ Pastor Vilstrup har venligst gjort mig opmærksom paa, at motivet i denne og den flg. dialog (fra Højsangens kap. 3 og 5) allerede var gennemspillet af Brorson i »Klenodiet« nr. 239: »Min brudgom, den liflige, skønne og søde«, en ret tro oversættelse af M. Chr. Keymanns (1607—1662) barokt erotiske »Mein Liebster, mein Schönster, mein Tröster im Leiden«. Udviklingen herfra til diktationens dybde og ægthed i »Svanesangen« bør noteres — baade over for Vilh. Andersens generelle karakteristisk (Ill. da literaturhist. II, 1934, s. 238 ff.) af »Svanesang« som et svagt efterklangsværk og over for Brix's formentlige misforstaaelse af ovenst. kantate som »et halvfærdigt arbejde« (Tonen fra himlen, 1912, s. 138 f.). I en tekstskitse vilde man jo ikke fastlægge musikalske gentagelsesdele etc. Tværtimod at være »frie« maa versene derfor nok forstaaes som libretto.

M.: Jeg og, naar alting lykkes mig.
J.: Saa tykkes dig.
M.: Du taler rent.
J.: Velment.
M.: Hvad gør da hun? Jeg plejer dig.
J.: Hun ejer mig.

Derpaa følger 10 pietistiske sange om løskøbelsen, naaden som støtte i kampen mod synden her (nr. 29—38), hvoriblandt den lille duet mellem Sulamith og Jesus (nr. 31): »Hvad est du dog skøn, ja skøn, ja skøn«, og takkesalmen »O du min Immanuel« (nr. 32; KH. 474). Og endelig kommer en lille gruppe som slut- og overgangsled paa 5 sange med gammeltestamentelige billeder paa forløsningen og naaden (nr. 39—43). Den første af disse, duetten mellem Sulamith og Jesus: »Arme skrog/ gaar i tog« (nr. 33) har nok faaet sin plads her p. gr. a. melodifællesskab med den følgende (nr. 40): »Goliath/ drog fra Gath«. Brorson synes her at have eksperimenteret med og uden musikalske gentagelsesdele, saa at stroferne er blevet paa henholdsvis 28 og 22 linier. Han kalder selv den anden af sangene er »kæmpe-vise«, hvilket iflg. Brix¹⁾ skal forstås som folkevise og stemmer ret godt med den djærvt folkelige tone her og i de to følgende sange (nr. 41 og 42) om overgangen over det røde hav og Kanaans generobring. Den sidste sang (nr. 43), om vandet fra klippen under ørkenvandringen, staar endelig som en interessant forstudie til »Her vil ties«s kunstfærdige versform, hvormed det følgende slutafsnit begynder.

Sidstegruppen (nr. 44—69), samlingens poetisk mest helstøbte — fra »Her vil ties« og til »Den store, hvide flok« — udtrykker den troendes rejsefeber, den egentlige svane- eller dødsang. Mens jordelivet i de to andre grupper endnu opfattes som en reel tilværelsesform, synes det her kun som en plagende drøm — dels for Brorson selv, hvis jordiske energi her er ophørt; dels for alle samtidige, idet den faktiske verdens undergang forestilles nær (især i Lissabon-salmen, nr. 58). Brix antager da ogsaa, at denne gruppe skulde stamme fra Brorsons allersidste aar eller maaneder²⁾.

¹⁾ Anf. skr. s. 310.

²⁾ Anf. skr. s. 294 f., 303 ff. Til bemærkningen smst. om sammenblandingen af »den enkeltes tilstand efter hans død og de godes almindelige tilstand efter dommedag« jfr. P. Severinsen: »Stunden, som gør dig glad« (Kirke og folk, 1933, s. 51—58) og L. J. Koch: »Brorson-studier« 1936, s. 106—114.

Afsnittet indledes som nævnt med samlingens skønneste digt, det for den egentlige svanesang programmatiske »Her vil ties, her vil bies« (nr. 44). Allerede Grundtvig omstillede dets strofer og ændrede og udvidede det¹⁾ p. gr. a. dets vanskelige fortolkning, og efter hans forarbejde har vor salmebog (KH. 598) da siden nøjedes med en 4 strofers vinterallegori, hvori sjælen som en Noah udsender en due for at finde forløsnings-tegn. Siden A. D. Jørgensen²⁾ har diskussionen imidlertid bølget, om ikke ogsaa her en dialog forelaa, og dette maa nok siges at være sandsynligst — ud fra de indtil nu fremførte argumenter, især en ganske parallel sang i det følgende (nr. 49), der af Brorson selv angives som en »Samtale imellem brudgommen og bruden«³⁾. I det meget udtryksfulde versemaal, der fra linie til linie tiltager i bevægethed ved den gradvise forøgelse af 3-stavelser »fødder« — og saa atter falder til ro i gentagelsesdelen, og i et ubrudt symbolsk vinterbillede, taler da Frelseren til Sjælen om lidelsen. Først skildrer han dens karakter (»Her vil bies«), hvortil Sjælen kun sukker (»Og det er svart«). Saa trøster han med dens korthed (»Kom at skue«), hvorved Sjælen fatter nyt mod (»Lad mig nu gyse; det snart forgaar«). Og endelig forklarer han dens positive funktion (»Blomsterne dækkes, jo mer det sner«); det var jo en af Brorsons grundtanker, at lidelsen kun synes at ville udslette den kristnes liv af tro og tak, men netop kan komme til at bevare og uddybe det ved at hindre sjælens indtørring i selysikker tilfredshed. Herefter savner vi endnu en »Sjælens strofe«; for den sjette og sidste maa sikkert være Frelserens kald til Sjælen: »Lad mig da se dig med haabets tegn; saa skal du snart være hos mig.« — Efter deres indhold tillader stroferne ikke saa godt den parvise sammenknytning til to forskellige melodier, som man ellers kan finde hos Brorson (f. eks. nr. 49). Laubs overordentlig smukke komposition paa denne

1) Til »Prøveheftet« 1845 og »Festsalmer« 1851² (jfr. »Sang-værk« IV: »Kristen-livet i salme-sang« 1875, nr. 291). Brorsons opr. tekst nrytrykt bl. a. i »Folkehøjskolens sangbog«, Odense 1959¹³, nr. 174 og i »Samf. Da. kirkesangs tillæg til Salmebog f. kirke og hjem« 1928, nr. 18.

2) »H. A. Brorson«, 1928, s. 58 f.

3) Sammenfattende redegørelse i L. J. Kochs »Brorson-studier« 1936, s. 92—114. — Jfr. hertil endelig det beslægtede, som dialog betegnede digt fra »Klenodiet« (nr. 241): »Mer' end himmel-søde, /milde Jesse ris« efter Joh. Dan. Herrnschmidts (1675—1723) »Liebster aller Lieben«, med Brudgommens linier til Bruden: »Due! lad dig sige« (6) og »Stille skal du tie, /til jeg kommer, bie.« — Ogsaa fra dette digt og til »Her vil ties« mærkes en diktionens forælding og inderliggørelse, som omtalt i forbindelse med nr. 24.

maade¹⁾ bringer da heller ingen helt tilfredsstillende klarhed; dels fordi strofernes stemning altsaa ikke skifter saa regelmæssigt; dels fordi Frelserens strofer har faaet den tunge mollmelodi og sjælens den lysere dur, hvori man rent musikalsk bedst slutter.

Efter »Her vil ties« følger 4 salmer om taalmod, fortro-ning og forventning (nr. 46: »Vor klippe vi slippe umulig«, og nr. 48: »O Helligaand, mit hjerte/ den stad saa haardt at-
traaer«), kulminerende i den med nr. 44 beslægtede bortlængsesduet: »Hvad ser min Sulamith« (nr. 49):

1. Brudgommen:

Hvad ser min Sulamith,
da luften endnu er saa fuld
af vintersneens gyse-kuld?
Hvi lukker du da vindve op
og stirrer alt paa skyens top?
Hvi gør du det saa tit,
min Sulamith?

2. Bruden:

Jeg staar kun her at se,
naar stjernerne, ved dommens knald,
er kommen først paa fald,
hvordan det da vil sne.
Far hen, som Fuglen fløj,
du vinter-bolig, nok for mig!
Jeg agter ej at fæste dig,
jeg har mit rejse-tøj.

3. Brudgommen:

Dig bliver tiden lang;
du længes efter bliden vaar,
naar bruden i det grønne gaar.
Du vilde plukke Dudaim,
i luften høre Seraphim,
ny himle-engle-sang.
Er tiden lang?

¹⁾ Carl Nielsen og Th. Laub: »En snes danske viser« I, 1915, nr. XVII.

4. Bruden:

Skønt den er ej saa slem,
saa tælles dog hvert øjeblik,
fra den tid barnet fik
forlov at komme hjem.
Hvor ønsker jeg, min skat,
at se dig løse tidens baand
og gøre ved din almagts haand
til intet dag og nat.

5. Brudgommen:

Velan! kom, lad os se,
om ej kan mærkes foraars tegn
i turtel-duens stille egn,
hvad figen-træets grene spaar,
om de lidt smaat af knoppe faar?
Da vil dit hjerte le;
kom, lad os se!

6. Bruden:

O ja! i himlens sky
jeg daglig ser din samle-plads,
hvorfra jeg, ret i stads,
skal føres brud til by.
Ja du, som ej har spart
dit liv for denne højtids færd,
du ved, hvordan jeg har det her:
Kom blid og hent mig snart.

Derpaa kommer en trøstesamtale mellem Sjælen og Jesus (nr. 50: »Ak, hvad er dog tiden lang./ Er der noget langt i tiden?«) og en række sange om beredtheden til opbruddet, hvoriblandt den ejendommelige »Pillegrims march paa deres vandring igennem tidens nat« — med alternativt kor i vægtersensenes metrum (nr. 59):

Langt oven for den taage-sky
af Babylon, den gamle by,

der er Jerusalem det ny,
 Guds pillegrimes ly.
 Hver gade er af guld al hel,
 hver grundvold-sten en stor juvel;
 hvad da den bygnings overdel
 af plat u-tænkkelig panel!
 For pillegrime aabne staa
 tolv porte med tolv engler paa.
 I den man aldrig natten saa,
 hvad nat! hvor Gud paa ærens stol,
 og Lammet selv er deres sol.
 Mærk, Zoars¹⁾ søvne-boel!

Chorus:

O vaager op af drømme,
 I folk ved Sodoms egn!
 Og ser, hvad I vil dømmе
 om disse tiders tegn,
 hvor lyse-stagen alt
 er flyttet bort
 fra mangeln ort,
 da folk i søvne faldt²⁾.

Ogsaa pine-salmen »Naar mit øje/ træet af møje« (nr. 62; KH. 596) finder vi her. Fra omkring nr. 64 har »den troendes rejsefeber« endelig naaet sit højeste; forberedelserne og taalmodigheden er til ende, og tankerne er udelukkende vendt mod rejsen og den tilstundende herlighed. Her møder vi »Nu, verdens rige,/ du daarligheds kastel« (nr. 64; stærkt omarbejdet og tilpasset »Paa Gud alene«s melodi i KH. 623: »Staa som en klippe,/ du Herrens lille flok«); og den sidste »Samtale imellem Jesus og en troende« (nr. 65):

1) 1. Mos. 19, 22 ff. Den lille by, som blev sparet, fordi Lot flygtede derhen.

2) Pastor Vilstrup gør (i brev af 21.1.43) venligt opmærksom paa slægtskabet mellem denne tekst og Brorsons kantate »Ved St. Nicolai kirkes indvielse i Kolding 11.1. 1758« (aftrykt i P. A. Arlauds udg. s. 312) og bemærker hertil: »Ved saadan et lejlighedsarbejde kan man jo tit være tilbøjelig til at stjæle fra sine mere spontane digte og netop at tage det frem, som ligger i sindet. Navnlig da det, som her, staar lidt skævt til lejligheden, kunde man tænke, det hang saadan sammen, og vi faar en ret tidlig datering fra sidste gruppe.«

- Jes. Sulamith lille!
 Hvi jamrer du saa tit?
 Sul. Ak! at du vilde
 mig hente hjem til dit.
 Jes. Den himmel-længsel
 alvorlig prøves vil.
 Sul. Ja, nød og trængsel
 gør vistnok sit dertil.
 Jes. Tror du, jeg glemmer
 dit korsens mørke sky?
 Sul. Nej, jeg fornemmer
 din naade daglig ny.
 Jes. Men naar det klemmer?
 Sul. Da skriger jeg om ly.
 Jes. Sulamith ...
- Jes. Kan du forsage
 dit kære hus og stavn?
 Sul. Dem vil jeg tage
 og lægge dig i favn.
 Jes. Naar du est færdig,
 er vognen for din dør.
 Sul. Mig arme værdig
 din værdskyld ene gør.
 Jes. Gem denne kerne!
 Men kom nu, Død, her-
 frem!
- Sul. Den aften-stjerne
 er meget angennem.
 Jes. Vil du saa gerne?
 Sul. Ja, til min brudgom
 hjem.
- Jes. Kan du ...

Saa kommer de blide hjemfarts-salmer »Hvad er det godt at lande/ i himlens søde havn« (nr. 66; KH. 622) og »O blide stad,/ Guds helgens fødeby« (nr. 68), og endelig den afsluttende vision: »Den store, hvide flok vi se« (nr. 69; KH. 624), bygget over lektien til Allehelgensdag (Johs.' aabenbaring 7, 9—17): Trøstesynet, naar Guds tjeneres trængsler er omme.

Den kristelige terminologis billedstof anvendes forskelligt i de 3 grupper. *Førstegruppen* benytter med pietistisk eksaltation f. eks. mangfoldigt billederne af druen (om blod-, sved- og taareperler) og lammet. Den bredere anlagte *midtergruppe* bruger fortrinsvis gammeltestamentelige motiver (Ephraim, Immanuel, Goel, Zebaoth). Og i *sidstegruppen* blandes endelig det personlige dødsmotiv og de nordiske vinterbilleder med højsangstønerne og apokalypsens visioner af dommedag og det ny Jerusalem.

6. SVANESANGENS MELODIER.

Efter den statskirkelige pietismes bratte ophør og opgivelsen af Pontoppidans salmebog bevarede Brorsons digtning kun i Sønderjylland og i de gudelige forsamlinger paa landet. I byerne glemtes han saa grundigt, at den altlæsende Grundt-

vig i 1816 kunde spørge den atlæsende Rahbek, hvem der var forfatter til »Den yndigste rose«. Heller ikke Rahbek vidste det, men kunde først svare i »Tilskueren« (12. 4. 1816), at professor Werlauff havde henvist til en ham ubekendt salmedigtning af Brorson: »Troens rare klenodie«. Samtidig og sammesteds aftrykte Rahbek den som en literær sjældenhed, hvorefter den deklameredes og komponeredes af Oehlenschläger¹). Dette blev da indgangen til den bølge af Brorson-bearbejdelser, Brorson-udgaver og Brorson-studier, som det nye trosliv og den nye hymnologi bar frem.

Allerhaardst synes rationalismens glemsesperiode at være gaaet ud over de oprindelige melodier til »Svanesangen«. Allerede J. A. L. Holm slutter sin udgave (1830¹, 1841³) »med den gentagne bøn om at skaffe dem for dagen«; men saa grundigt synes de at være gaaet af minde, at dette indtil dato kun i meget ringe grad er lykkedes. Dette er saa meget mere beklageligt, som de vilde frembyde meget stor interesse. For det første vilde de vise os, hvilken musikalsk etos Brorson selv havde forbundet med disse tekster, som vi jo nu synes, at forsamlingsmelodierne vansierer. For det andet vilde de forklare de mange mærkeligheder i versformen, som gør, at man maa tænke sig denne samling som tekster — ikke blot til almindelige, strofiske melodier (saaledes som f. eks. Kingos sjungkor), men til melodier af specifik karakter. Mere end halvdelen af alle digtene har saaledes 3 strofer, og mange er inden for enkeltstrofen endvidere forsynet med afsluttende gentagelsesdele af strofeindgangen; begge træk viser hen til henholdsvis større og mindre ABA-Lied-former. For det andet er mange strofer længere og anderledes end inden for den normale talepoesi; enkeltudtryk, -ord eller -stavelser gentages, og rytmen skiftes uden tekstlig motivering. For det tredje er af 30 digte, der parvis deler metrum, de 10 par sidestillede, dels imod den orden, som indholdet ellers vilde foreskrive, vel fordi det har glædet Brorson at skrive flere passende tekster til samme melodi — og saa beholde disse sammen under noderne. For det fjerde spænder endelig teksternes præg fra det ariose — over duetter og ter-

¹) Jfr. A. P. Berggreen: »Melodier af Adam Oehlenschläger« 1857.

Hertil Torb. Krogh: »Oehlenschläger og musik« (Nationaltidendes kronik 17.9.1930). I sit nodemanuskript, har dr. Krogh venligst gjort mig opmærksom paa, kalder Oehlenschläger endnu kun digtet »En gammel vise«. — Endvidere H. Martensen »Af mit levned« II, 1883, s. 38 f., samt Carl Koch: »H. A. Brorson« 1920, s. 66—73 (der tillige omtaler H. C. Andersens og Kierkegaards Brorson-begejstring).

zetter — til det kantatemæssige. Der kan da næppe være tvivl om, at de »specifikke melodier«, som den musikelskende og luthspillende Brorson har kendt og benyttet her, maa have tilhørt tidens verdslige, danseprægede ariemusik. Allerede Holm udtaler (anf. sted.) formodning herom, men de faa melodier, han selv ansætter — uden at oplyse om sin kilde — er kendte salmetoner og virker ikke overbevisende¹⁾. Skal man paa bar bund i gang med at lede efter de forsvundne »Svanesangsmelodier, vil det vel være naturligt for de simple versemaal vedkommende at begynde med at gennemgaa de ældre danske og tyske koralbøger o. l. samlinger op til og omkring Brorsons levetid. Man vil her kunne finde en række melodier, som passer til de enklere tekster, baade i form, stemning og tidspræg. Men at det skulde være de faktiske, oprindelige melodier, kan man kun sandsynliggøre, ikke bevise²⁾. For de mere indviklede strofes vedkommende maa man gennemsøge tidens, og den nærmeste for- og eftertids verdslige arie- og visebøger,

1) Til Sv. 1 og 2 foreslaas »Nu velan, vær glad til mode« og »Som den gyldne sol frembryder«, der ikke passer og virker meget vansirende.

Til Sv. 6, 7 og 11 opgives »Jesu, dine dybe vunder«, der stedvis giver forkerte versudgange (hvad Brorson dog stundog fandt sig i).

Til Sv. 16 ansættes »O Gud, efter dig mig forlængers«, hvor sidste melodilinie bliver for lang.

Til Sv. 23 og 62 foreslaas Joh. Crügers »Herre, jeg har handlet ildes«, der passer til den første.

Og til Sv. 50, 57 og 58 opgives endelig Joh. Crügers »Sørg du endnu, min sjæl«, der passer til alle tre.

2) Af saadanne melodier, som Brorson muligt kan have benyttet til nogle af »Svanesangene«, skal blot eksempelvis anføres følgende:

Til Sv. 6 (»Se! hvor heftig døden ryster«) en af 3 melodier hos Freylinghausen til versemaal: »O Durchbrecher aller Bande.« Af disse findes den ene paa dansk grund allerede hos Pontoppidan 1740 til G. Arnolds (?) forannævnte tekst i oversættelsen »O du store sejerherre«. Som en fjerde melodi kunde Knorr v. Rosenroths fra 1684 til teksten »O du Liebe meiner Liebe« (Schemelli nr. 284) komme i betragtning.

Til Sv. 22 (»Er ikke Ephraim min lyst«), som Brorson i fh. t. den Gerhardt'ske original har udvidet fra en 7- til en 8-liniet strofe, kunde tænkes Joh. Schops (?) melodi til »Ermuntre dich, mein schwacher Geist«, som den kendes fra Joh. Crügers »Praxis pietatis melica« 1648.

Til Sv. 43 (»Klag dig ikke for trang paa drikke«) og Sv. 44 (»Her vil ties, her vil biess«) er endnu ikke fundet gængse kirkemelodier, der fuldstændig afspejler disse teksters verstekniske detaljer. Dog kan en række melodier i samme grundmetrum anføres, som med stedvise opspaltninger eller gennemgangsnoder kan have været benyttet. En 6-liniet melodi, som altsaa ogsaa omfatter teksternes gentagelsesdele, er G. Chr. Strattners »Sieh, hie bin ich, Ehrenkönig« i J. Neanders »Bundeslieder« 1691. Neanders digt havde Brorson oversat til »Klenodiet« (»Jeg er rede til at bede«), og selv om P. A. Arlaud i sin Brorson-udgave over denne salme sætter melodiangivelsen »Herre, jeg har handle ildes, kan Brorson have kendt baade Strattners melodi og endnu en 6-liniet, nok saa smuk og passende, som til samme digt findes hos Freylinghausen. — I en tilsvarende 4-liniet strofe havde Brorson til »Klenodiet« oversat Joh. Schefflers »Sei gegrüset und geküset« (»Dig min søde/skat at mode«) og den hos G. Arnold forekommende »O, der alles hätt verlore« (»Hvem der havde dog forloret«), og til denne strofetype bringer Freylinghausen 5 melodier, som med gentagelse af 1. eller 2. halvdel kan have været benyttet til Sv. 43 og 44. Heraf er en overtaget af Schemelli (nr. 710, til A. Dreses »Seelenweide, meine Freude«) og en af Pontoppidan 1740 (til Wadskiærs (?) Arnold-oversættelse: »O den alting kunde dræbe«). — Endelig har Brorsons strofe jo formlægtsskab med den i 17. og 18. aarhundredes Europa vandrede dansemelodi »Folie d'espagne«. Denne kan, som

de tyske fra Rist og Voigtländer til Sperontes og Rathgeber og de danske fra Terkelsen og op til Weise, Thielo og Lütken. Hvad her vil dukke op af passende melodier, vil have jo større sandsynlighed for at være oprindelige, jo sjældnere et metrum de er til. Men mange resultater vil selv den fuldstændige gennemsøgning næppe give. Meget kunde tale for, at Brorson har haft en særlig luthbog at spille efter, og at det da er dens stykker, han har digtet til. Endelig maatte samtlige forsamlingsmelodier gaas igennem; skulde nogen da vise sig at være omsyngninger af kunstmusik, som Brorson kan have brugt, saa vil folketraditionen gøre disse melodiers oprindelighed sandsynlig¹).

Til dette arbejde, som for størstedelen endnu venter paa at blive gjort, og som i sig selv dog kun kan føre til sandsynlighedsslutninger, er hidtil kun kommet et moment, som kan yde lidt større sikkerhed. I Universitetsbibliotekets førstetryk af »Svanesangen«, der har tilhørt Brorsons familie²), har al-

andydet af dr. Torben Krogh (»Ældre dansk teater« 1940, s. 295, og Radioforedrag 11.1.43) have været Brorson bekendt, bl. a. gennem Marias vuggesang i den jydsk digter Jacob Knudsen Schandrup (d. 1720) »Helligtrekongers komedie«, hvori visen bærer denne melodiangivelse (P. Phönixberg: »Jacob Schandrup Curieuse poetiske skrifter« 1728). Tekstlinier herfra som »Vinteren trænger — mere og strænger« kunde støtte denne antagelse. At Brorson faktisk har kendt melodien, fremgaar af den sidste »Klenodie«-udgave, som han selv besørgede i 1742. Her staa, i et lille tillæg, »Folie d'espagne« som melodiangivelse over hans broder Niels's salme: »Raaber, akl raabe enhver som kan raabe.« En vanskelighed for at antage denne melodi som Brorsons forlæg er dog dens harmoniske disposition, der daarligt tillader en saadan gengældelsesdel, som »Her vil ties —« kræver.

Til Sv. 52 (»Aldrig jeg mere paa verden vil tænke«) kan tænkes benyttet den anonyme tyske melodi til J. L. C. Allendorfs »Jesu Jehovah! ich such und verlange« fra omkr. 1733 (digtet oversattes af P. J. Hygom til Pontoppidan 1740: »Jesus, din søde forening at smage«, og melodien kom hos Breitendich 1764) eller J. B. Königs »Sollt mich die Liebe des Irdschen bethören« fra 1738 (der har været kendt til Hygoms salme siden Schierring 1783), samt endelig en tredje, anonym melodi hos Pontoppidan 1740. Alle 3 8-liniede melodier maa tænkes at gentage de sidste 4 linier for at passe til Brorsons 12-liniede strofe.

Til Sv. 62 (»Naar mit øje/træt af møje«) kunde blandt andre melodier tænkes J. Neanders »Eile, Herr, mir beizustehen« fra 1680 (sat til Niels Brorsons »Amen! Jesus han skal raade« hos Prahl og Heinebuch 1895); snarere dog Joh. Christoph Bachs »Ich begehrt nicht mehr zu leben« fra »Meiningen Gesangbuch« 1693 (kendt fra Pontoppidan 1740 til »Kom, o kom, du Aand, som giver«; en melodi af fjern lighed i P. Hjørts »Gamle og nye psalmer« 1843, nr. 132, betegnet »Tradition.«) eller Freylinghausen-melodien til »Jesus, Jesus, nichts als Jesus«, samt Pontoppidans melodi til Brorsons oversættelse heraf: »Jesum, Jesum, Jesum sigter« (fra Joh. Crügers »Praxis pietatis melica« 1653).

— Endelig maa til disse gisninger bemærkes, at Brorson jo ogsaa kan have benyttet det ham bekendte, ældre melodistof, saaledes som vi ved, han havde gjort til en væsentlig del af Klenodie-salmerne (jfr. J. P. Larsen: »Laub og dansk kirkesang« i »Kirken« IV, 1932, s. 66—79). — For paavisningen af en del af de ovenfor angivne, mulige melodier beder jeg om lov til ogsaa her at bringe pastor Harald Vilstrup min hjerteligste tak.

- 1) Til Sv. 3: »Op dog Sion«, angiver Sand (anf. skr.) saaledes 2 Freylinghausen-melodier (100 b og c, henholdsvis fra teksterne »Himmel, Erde, Luft und Meer« og »Gott sei Dank in aller Welt«), og til Sv. 58: »Se dig, Sion, vidt omkring« 1 af Freylinghausen (113, til teksten »Jesus ist der schönste Nam«). Endelig viser en af de tre »folktoner« til Sv. 12: »Hvorledes gaar det her« (49 c) sig at være en omsyngning af »Sperontes« (33): »Ich bin nun, wie ich bin« (jfr. det flg.).
- 2) Det bærer paaskriften: »Foræret af L. R. Tuxen (H. A. Brorsons dattersøn) A. 34«.

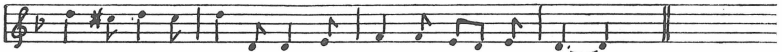
lerede A. D. Jørgensen bemærket en del blækrettelser vedrørende gentagelser o. l., som formentlig maa angive slægts-traditionen. Mellem disse findes til nr. 6, 7 og 11 melodiangi-velsen »Allerdeligste Climene«; til nr. 19 og 21 »Sæt fuglen i forgylden bur«; til nr. 46 og 47 et blækskrevet »B:« eller »Br:«, der maaske skal antyde en melodi af Brorson selv; og endelig til nr. 69 angivelsen: »Studenter Marche«. Under en gennemlæsning i fjor af P. Rasmussens og R. Nyerups »Dan- ske viser« (1821) til andet formaal, var jeg saa heldig at støde paa linien »Sæt fuglen i forgylden bur«. Den indleder 3. strofe af en anonym, moralsk vise: »Ak frihed! ædle friheds- stand« (I, 39), der iøvrigt siger saa lidt, at det kan synes rimeligt, at familien Brorson kun huskede dette ene, prægnante udtryk. Melodien fandtes sammested og i O. D. Lützens »Hus- og skolesangbog« 1819, og endelig viste mag. F. Viderø, at den- nes forbillede vel maatte være den nederlandske vise om »Pier- lala«¹⁾).

*Jeg ser dig, søde Lam, at staa paa Lions Bjerge - top;
men ak! den vej, du maatte gaa, saa tung, saa trang det ov.*

O byrde, som paa dig var kast, al verdens, verdens skam og last! Saa

sank du i vor jammers ned, saa dybt, som ingen ved.

Af de andre familieangivelser er der hidtil ikke kommet resultater, men haabet beskæmmer jo ingen²⁾.

¹⁾ Fl. van Duyse: »Het oude nederlandsche lied« (1903—07, II, s. 1164 ff. — Melodien ovenfor gengivet i Viderø's rekonstruktion efter de 3 nævnte, indbyrdes ret stærkt afvigende forbilleder (Jfr. A. Arnholtz, N. Schiørring og F. Viderø »Gamle danske viser« 1941—42, II, 15). Gentagelsen »verdens, verdens« blækmærket i familieeksemplaret.

²⁾ »Allerdeligste Climene« er en hyrdevise, men er foreløbig kun fundet uden melodi i H. J. Graaes »Arier og sange« I, Kbhvn. 1773, nr. 37. — Chr. Ludvigs identifikation af »Studentermarchen« med den norske folketone, som Grieg arrangerede for barytonsolo og mandskor (»Salme og sang« I, 1915, s. 38; melodien optegnet i L. M. Lindemans »Ældre og nyere norske fjeldmelodier« 1840 ff.), er utvivlsomt forfejlet. Saa kan den ligesaavel afspejles i Sands nr. 19 a. — Fra lærer Kr. Lovmand og pastor K. Fønss-Jørgensen har jeg (i breve af 3.11 og 5.11.42) venligst faaet tilsendt

Et begreb om problemernes art og vanskelighed for de lidt større digtes vedkommende kan man faa ved at betragte et digt som paasketerzetten (nr. 12): »Hvorledes gaar det her?« Vi har til dette sammensatte versemaal paa Brorsons tid herhjemme 5 arier af Stub¹⁾ — den berømteste er »Du dejlig rosenknop« — samt den lidt senere anonyme moralvise »En ærlig ven er rar«, der i de posthume Stub-udgaver figurerer som melodiangivelse. Dens melodi er af mag. N. Schiørring fundet i et samtidigt dansk værk²⁾, hvilket kunde tyde paa, at det ogsaa er til den, Brorson har skrevet. Hans terzet vilde da lyde saaledes (til Thielos melodiform):

Hvorle - des gaar det her? Hun synker ned i sorgen, og
 det paa paaske-morgen, Mari - - a, som i - såk sin Fælsk havde
 kær. Ma-ni-a Magda-lene, beklemt, forladt og ene, vil
 svømme hen i graad og ved slet intet haad. Hun
 synker ned i sor-gen, og det paa paaske-morgen, Ma -
 ni-a, som i - såk sin Fælsk havde kær.

I J. S. Scholzes (Sperontes) samtidige tyske visesamling »Singende Muse an der Pleisse« (1736, 1743) findes en række tekster i samme metrum og til disse 2 melodier, af hvilke den

en $\frac{3}{4}$ s variant (kendt bl. a. fra Thorsted og Vallekilde) af Sands melodi (19 a). Pastor Fønss-Jørgensens antagelse, at denne melodi skulde være en »aflægger af et tema, der gaar igen i flere af Glucks operaer, sidst i »Armida« fra 1777, men ogsaa i hans første fra 1740-erne«, har jeg dog endnu ikke kunnet verificere. — Endelig maa til »Studentermarchens« problem jævnføres Sperontes I, 1736, nr. 2: »Ihr Grillen, weicht! ihr Sorgen fliecht!«, maaske tillige nr. 60 og 72: »Weicht, ihr Grillen« p. gr. a. den sidste titel: »Studenten-March«. For den sidste henvisning er jeg mag. Videre tak skyldig.

¹⁾ I hans »Digte« v. Fr. Barfod, 1852, nr. 22, 36, 43, 44 og 56.

²⁾ C. A. Thielos moralske roman »Den borgerlige hovmesterinde« 1759; en variant trykt i R. Nyruups og P. Rasmussens »Danske viser« I, 1821, nr. 28. En rekonstruktion efter disse forbilleder af F. Videre i »Gamle danske viser« 1941-42, II, 16.

første — efter Brix's mening¹⁾ — skulde have været Brorsons forlæg. Hans terzet vilde da lyde saaledes:

Hvor - ledes gaar det her? Kun synker ned i
 sorgen, og det paa paaske - morgen, Maria, som især sin
 Frelser havde kær. Ma - ria Magda - lene, be -
 klemt, forladt og ene, vil svømme her i graad og
 ved slet intet raad Herfter gentages fra tegnet $\frac{3}{4}$ til
 sine

Jeg skal indrømme, at jeg selv ikke har troet paa denne melodi, — indtil jeg for nylig opdagede, at den findes som dansk almuemelodi til Brorsons ord hos Sand (nr. 49 c). Mellem bønder paa Middelfartkanten (Aulby) har den lydt saaledes:

Hvorledes gaar det her? Kun synker ned i sor - gen, og
 det paa paaskemor - gen, Mari - a, som i - sær sin Frelser
 hav - de kær. Mari - a Magdalene, beklemt, forladt og
 ene, vil svømme her i graad og ved slet ikke raad Herfter gentages
 fra tegnet $\frac{3}{4}$ til sine.

Vi maa da foreløbig nøjes med at sige, at en literær tradition taler for, at melodien fra Thielo har været benyttet til de

1) I afh. »Til Ambr. Stub« i »Analyser og problemer« I, 1933, s. 281 ff. — Sperontes »Erster Teil« 1736, nr. 33: »Ich bin nun, wie ich bin«. Til melodien i »Zweite Fortsetzung« 1743, nr. 34: »Vergnügte Frühlinglust« har Brix ikke taget stilling.

Stub'ske arier, mens den mundtlige almueoverlevering gør det sandsynligt, at melodien fra Sperontes ihvertfald tidligt er blevet sammenstillet med den Brorson'ske terzet.

7. BRORSONS EFTERMÆLE.

Med den hastige gennemgang, som maa standse her, haaber jeg naturligvis først at have bidraget lidt — saadan som jeg havde sat mig for — til forstaaelsen af »Svanesangene«s art og skæbne. Men desuden haaber jeg, at det undervejs maa være lykkedes mig, omend blot nogenlunde, at give Dem et indtryk af, at et værdifuldt stof af sangtekster her venter paa sin musikalske restaurering. Vi kan ikke foretage denne vilkaarligt; den vil nok kun gøres mulig ved et lykketræf. Men vi kan ihvertfald indbyde lykketræffet ved at forberede os paa det. Og kommer det saa engang, vil vi muligvis faa et sangværk ind i vore hjem, der kunde være som en dansk »Schemelli«. Over for spørgsmaalet, om dette da vilde være andet og mere end en sanghistorisk kuriositet, beder jeg om lov til at slutte med et par almindelige ord til Brorson-digtningens eftermæle.

Naar G. Brandes¹⁾ betegner Brorsons versteknik som »*efter datidens forhold rent virtuos*« og med naadig forbavselse finder, at han stedvis »ikke staar synderlig tilbage for Bellman«, — og naar endnu Brorsons mest omfattende biograf og ivrigste beundrer, L. J. Koch (1931, s. 155) kun kalder ham en sprogets mester »som faa eller ingen i *hin tidsalder*«, — da maa disse betingede domme formentlig skyldes det tragisk-komiske paradoks, at ingen tidsalder saa sørgeligt som naturalismen paa een gang havde mistet ethvert formbegreb og dog talte saa højroestet om »fremskridtet«. Saa vidt jeg selv kan se, maa Brorsons poetiske teknik i videste forstand betegnes som enestaaende i vor literatur, et af alle tiders højdepunkter i vor lyrik. Dette gælder hans strofebygning og -variation ved uovertruffen og dog ubesværet rimbehandling; det gælder hans digtning til melodiforlæg af samme karakter og mindst samme kvalitet som Bellmans; og det gælder især hans fyldning af de valgte versformer med et saa levende — ligesom talt —

¹⁾ I afh. »Sønderjyllands betydn. f. da. kultur« (Sml. skr. XII, 1902, s. 239—43).

sprogstof, at stroferne næsten alle har den sprogmelodiske sammenhæng og helhed, der kendetegner lyrik, som er lykkes.

Er nu indholdet eller holdningen i denne lyrik forældet? Carl Koch er tilbøjelig til at mene det i sin Brorson-biografi fra 1920¹⁾. Forældelsen skulde skyldes tre siden Brorsons tid indtrufne hovedændringer i vore livskaar. For det første er reformationens og ortodoksiens objektivt-kollektive fremstilling af trosgenstandene genoplivet gennem den grundtviske menighedssang, hvilket har gengivet os en mere kirkelig maalestok for al salmekunst. Vi ønsker at besynges Gud uden for os — mere end vor egen tro og følelse, og vi føler det rigt at være fælles om dette. For det andet skulde menigmands verdslige liv siden Brorson have faaet tilført væsentlige værdier gennem 19. aarhundredes nationale og folkelige bevægelser. For det tredje skulde bevarelsen af disse værdier som almen-eje være afhængig af en retfærdig organisation af verdens arbejdsmarked. De to sidste punkter skulde da give os en verdslig-etisk forpligtelse, som ikke længere tillader os at gøre Brorsons udtryk for verdensfjendskab og dødslængsel til vore.

Det er dog nok vildledende at opstille de nævnte modsætninger som historisk successive. Som nævnt besad allerede reformationen en egentlig menighedssang, og allerede Kingo følte utvivlsomt en lige saa stærk verdslig-etisk forpligtelse paa sin facon som vi paa vor. Nej, hvor kunst naar Brorsons format, vil den afspejle en uforgængelig side af livet — her altsaa vejen mellem Gud og os, naar verden svigter. Den kan være mindre almen end f. eks. Kingos og Grundtvigs indsats og, som historien har vist, være mindre egnet til at bygge en fornyelse paa af den egentlige menighedssang. Men den gaar — bortset fra sine faa, tidsprægede forvildelser — næppe nogensinde over til at blive usand.

1) Carl Koch: »Hans Adolph Brorson«, Kbhvn. 1920, s. 86—94.

OMKRING POVL HAMBURGERS LAUB-BIOGRAFI

Povl Hamburger: Thomas Laub, hans Liv og Gerning. (Aschehoug Dansk Forlag, Kbhvn. 1942).

Med denne Bog har Laub faaet sin første udførlige Biografi, og det skal siges med det samme, at Hamburger har skilt sig smukt fra sit Arbejde og givet os en baade med stor Kyndighed og Indsigt og med megen personlig Varme udformet Fremstilling af Laubs Liv og Værk. Bogen er skrevet paa Opfordring af Samfundet Dansk Kirkesang og henvender sig derfor til en kirkeligt og musikalsk interesseret Læserkreds i Almindelighed, ikke specielt til den snævrere Fagkreds, og den fortjener at læses af alle de mange, hvem Kirkesangen i Danmark ligger paa Sinde.

Laubs Liv var ydre set ikke særlig begivenhedsrigt, og det direkte biografiske Stof, der er til Raadighed, især for Ungdomsaarenes Udvikling, er meget begrænset. Skulde en eller anden føle sig skuffet over, ikke i større Udførlighed at kunne følge Laubs Vækst op til Gennembrudet som Reformator af Kirkesangen, maa Aarsagen søges i det sparsomme Materiale, ikke hos Forfatteren, der har sammenfattet de spredte Oplysninger til en trods den nødtvungne Knaphed fyldestgørende Helhed. Langt bedre Muligheder byder naturligvis de senere Aar. Afsnittet herom og om »Mennesket og Læreren« Laub hører til det smukkeste og værdifuldeste i Bogen. Man synes baade, at Billedet er rigtigt i sine Detailler, og at der er kommet meget med. Helt at indfange Laubs rige og levende Personlighed i en Beskrivelse — eller en billedlig Gengivelse — lader sig naturligvis ikke gøre. Men selv for den, der ikke har kendt Laub, maa Hamburgers Portrætstudie give en Forestilling om hans Væsens Liv og Mangfoldighed, og vi, der mindes ham i mange Situationer og skiftende Belysninger, synes, at vi

har faaet en værdifuld Hjælp til at genkalde os vore egne Erindringsbilleder, som vi har Grund til at sige Hamburger Tak for.

Af de Afsnit, der redegør for Laubs Arbejde paa forskellige Felter, staar naturligvis Kapitlerne om Kirkesangsreformen i første Række. Der gøres kyndigt og indgaaende Rede for Forudsætningerne. (I Parentes: Bays lille Skrift »Om Kirkesangen« fra 1840 kan knap nok gøre Krav paa at nævnes som selvstændigt Arbejde; det er — som Bay selv korrekt anfører — i meget væsentlig Grad baseret paa tyske Skrifter, især Häusers ret udførlige »Geschichte des christlichen, insbesondere des evangelischen Kirchengesanges« etc. fra 1834, som excerperes og citeres Side op og Side ned). Lidt vel kaotisk tegnes Billedet maaske nok af Forholdene før Laubs Fremkomst. Det er næppe helt rammende, naar det siges S. 33, at »ingen vidste, hvorman sloges«. I Praksis vidste man det godt; der stod Striden mellem den Berggreenske Koralltradition med moderat Romanceindflydelse og Vartovsungen med dens temmelig umaadeholdne Udvidelse af Grænserne for det kirkeligt tilladelige — men med den afgørende Fornyelse gennem rytmisk levende Menighedssang. Det brogede i Situationen ligger mest i den for Praksis temmelig betydningsløse Diskussion mellem Berggreen og Rung med det næsten groteske Misforhold mellem de hævdede og praktiserede Synspunkter. Da Laub begyndte, havde Romanceretningen (i dens finere Udformning) allerede vundet en officiel Sejr med Overdragelsen af Koralbogsudgivelsen til Konventssalmebogens første Tillæg til Barnekow.

Med særlig Interesse læser man naturligvis om Laubs Reformplaners Vækst og Udfoldelse. Fremstillingen er overalt klar og velskrevet og giver et udmærket Indtryk af Udviklingen. Maaske sporer man lejlighedsvis en Tendens til at trække visse Linier vel stærkt op, til at dogmatisere Fremstillingen og gøre den mere til et Defensorat for visse Grundsynspunkter end til en objektiv Redegørelse for historisk Sammenhæng. Især forekommer Tendensen til for enhver Pris at betone den dansk-grundtvigske Paavirkning hos Laub og reducere de tyske Forgængeres Betydning mig mere iøjnefaldende, end helt foreneligt med en rent objektiv Fremstillings Krav (S. 109 og andetsteds). Mærkeligt er det i hvert Fald, at den stærke Betonning af det specifikt grundtvigske Syn, som findes i »Musik

og Kirke«, end ikke antydningvis er til Stede i de tidligere Fremstillinger fra Laubs første Kampaar (»Om Kirkesangen« og »Luthersk Kirkesang«). Laubs Arbejde for Kirkesangens Fornyelse ligger naturligvis helt og fuldt paa Linie med Grundtvigs Salmefornyelse, men er vistnok i mindre Grad direkte inspireret af Grundtvig, end man faar Indtryk af gennem »Musik og Kirke« og gennem nærværende Fremstilling. Det er uden Tvivl Studiet af de tyske Reformværker (Winterfelds, Tuchers og andre) og Oplevelsen af den genoplivede Kirkesang i Bayern, der i første Række har tjent Laub som Udgangspunkt, selv om han med Aarene i stigende Grad følte sig og følte som vokset ud af den grundtvigske Kulturkreds.

Hvornaar blev Laub overhovedet bevidst Reformator, eller for at udtrykke det mere nøgternt: hvornaar begyndte han at arbejde med disse Problemer direkte med Henblik paa en Fornyelse af Sangen i den danske Kirke? Ogsaa dette Punkt gør Hamburger til Genstand for indgaaende Overvejelser. Det eneste konkrete Holdepunkt — bortset fra »Om Kirkesangen«s Fremkomst i 1887 — er vistnok en ganske tilfældig Bemærkning i et sent polemisk Indlæg (1923), hvor Laub beretter om Oplevelsen af Kirkesangsfornyelsen i Praksis paa en Rejse i 1886 og sin Optagethed af det nye Stof, han »førte hjem«, deriblandt den rytmiske Form af »Jesus dine dybe Vunder«. I min Artikel om Laub i »Dansk biografisk Leksikon« gengav jeg det lidt misvisende saadan, at Laub »paa en Rejse i 1886 lærte Bevægelsen at kende og straks blev helt grebet af den«. Mod den tilsyneladende Konstatering af Aaret 1886 som absolut Udgangspunkt for Laubs Kendskab til Sagen, der ligger i denne Formulering — det burde have heddet »Bevægelsen at kende i Praksis« — vender Hamburger sig, idet han ud fra to før 1886 komponerede Kirkemelodier (»Nu vil vi sjunge og være glad«, »I Lemmer, hvis Hoved har Himlen i Vælde«) vil slutte, at Laub allerede forud har været »dybt beredt« til sit Reformarbejde, saa de uomtvisteligt stærke Indtryk fra Rejsen — som Laub hentyder til flere Gange i sine Skrifter — maa ses som »de sidste afgørende Impulser«. Jeg er enig med Hamburger i, at Rejsen snarere har været en Følge af et forudgaaende Arbejde med Problemerne, end Aarsag til dette, hvilket ogsaa synes at fremgaa af et Sted i »Om Kirkesangen« (S. 129), hvor det hedder: »Hvad jeg har hørt i den bayerske Kirke, har endvidere bestyrket mig i min tro på, at melodierne vil passe

for os.« Men nogen lang forudgaaende Forberedelse tror jeg ikke, der har fundet Sted. Længere tilbage end tidligst til 1884 gaar Laubs bevidste Arbejde med »Sagen« næppe. Hans Piece fra dette Aar om »Vor musikundervisning og den musikalske dannelse« viser ham optaget af helt andre praktiske Problemer. Havde han, dengang han skrev denne Piece, været saa levende opfyldt af Kirkesangens Problemer, som han viser sig tre Aar senere i »Om Kirkesangen«, maatte det vist uundgaaeligt have sat sine Spor paa den ene eller anden Maade allerede i dette lille Skrift. Højest sandsynligt er det hans Ansættelse ved Helligaandskirken 1884 og Samarbejdet med Rørdam, der har givet Stødet til, at han tog Arbejdet op; men nærmere end ca. 1885 (1884?) naar man næppe i Dateringen af Reformarbejdets Begyndelse. Og Forholdet til de tyske Forgængere ændres formodentlig ikke heraf, for lærte han ikke fra først af Bevægelsen at kende i Tyskland, saa tjente de tyske Forgængeres Værker ham sikkert allerede herhjemme som Grundlag for hans forberedende Arbejde. (Jfr. de to ovenfor citerede Udtalelser af Laub om, at »melodierne vil passe for os« og om, hvad han »førte hjem«, der tydeligt viser hans bevidste Tilpasning af det udefra tilegnede til danske Forhold).

Naar det trods den utvivlsomme Afhængighed af tysk Forskning og Udgivelse er fuldt berettiget at tale om Laubs Arbejde som en dansk Kulturindsats, saa ligger det jo i det enkle Forhold, at nationalt Præg inden for Aandsliv ikke godtgøres først og fremmest gennem Opfindelse, men i lige saa høj Grad gennem selvstændig *Tilegnelse* af Kulturværdier. Berettigelsen til at bruge Navnet »Dansk Kirkesang« om en Samling, der foruden danske omfatter et stort Antal af udenlandske, specielt tyske Melodier, ligger deri, at disse enten allerede har en lang dansk Tradition bag sig eller i særlig Grad er egnet til at indgaa i den danske Kirkes Sang, eller med andre Ord i *Udvælgelsen* af Melodierne, ikke i deres Oprindelse. Heller ikke i den enkelte Melodiform maa man søge det danske Moment. Naar Laub saaledes oftest vælger de oprindelige tyske Former som Udgangspunkt — især med Tucher som Kilde —, ikke de samtidige fra danske Kilder (Thomissøn eller andre), saa svarer det jo ret nøje til, naar danske Teologer søger til Luther selv, ikke hans danske Profeter i Samtiden. Principielt at foretrække Thomissøns Former for de oprindelige vilde være Historisme, misforstaaet Overbetoning af det historiske Mo-

ment; at gaa til Originalformerne er det ikke, saa længe man ikke binder sig til en betingelsesløs Fastholden af dem. Forøvrigt kan der maaske være Grund til at understrege, at Laub først anvender Navnet »Dansk Kirkesang« om den Samling, hvori foruden de gamle ogsaa en stor Mængde af hans egne Melodier indgaar, hvorved naturligvis den danske Karakter i væsentlig Grad forøges, mens han i sine tidligere Samlinger og Skrifter bruger mere neutrale Benævnelser som »Kirkemelodier«, »luthersk Kirkesang« og »Salmemelodier i Kirkestil«.

Overhovedet er det maaske nok lidt af en Skævhed i Hamburgers Fremstilling, at der ikke i tilstrækkelig Grad er lagt Vægt paa den Modsætning mellem Laubs Virksomhed som Kirkesangens Fornyer i hans tidlige og sene Tid, som er kendetegnet derved, at alle hans første Samlinger viser ham alene som *Restaurator*, mens »Dansk Kirkesang« i Forhold til de tidligere Samlinger først og fremmest viser Laub som *Komponist*. Der foreligger jo nemlig her to trods alle Ligheder dog væsentligt forskellige Opgaver. Mens Vurderingen af Laubs Indsats som Komponist af Salmemelodier maa bero paa en overvejende kunstnerisk Bedømmelse ud fra det valgte Stilgrundlag, maa der ved en Vurdering af hans Restaureringsarbejde tages Hensyn til, at der her foreligger en langt mere bundet Opgave, hvor Komponisten ikke er i samme Grad frit stillet over for sit Stof. Spørgsmaalet, som vi ikke uden videre kan skubbe fra os, bliver da, om der gælder det samme for Laubs som for Grundtvigs Vedkommende, hvor en senere Tid med fuld Anerkendelse af Grundtvigs originale Salmer og tillige af mange af hans Bearbejdelser dog har ment at maatte fastslaa en vis Trang til »Grundtvigianisering« af en Del gamle Salmer, til Ændringer, som er begrundet i særlige Tendenser hos Grundtvig, og som ikke betyder nogen Forbedring af Originalen. Vi kommer næppe uden om, at Laub i en Del Tilfælde har foretaget Ændringer, som ikke kan siges at være paakrævede, eller som maa betegnes som tvivlsomme Forbedringer — ved Siden af de talrige Indgreb, der betyder saa klart motiverede Forenklinger eller Udbedringer, at de maa anses for hævet over Diskussion.

Og eet Moment maa yderligere anføres, som gør Troskaben mod Originalformerne til et mere afgørende Krav ved Behandlingen af Melodierne end ved Teksterne. Mens nemlig de oversatte Tekstformer kun bruges i den danske (og norske) Kirke,

er vi fælles med hele den evangelisk-lutherske Kirke om de lutherske Salmemelodier — ja de kan endda tildels træffes i Brug baade i den engelske og i Romerkirken. Vi er ikke alene om Melodierne og har derfor ikke Eneret til at forme dem efter vore Ønsker. Jo mere vi fjerner os fra de fælles Former, des mere isolerer vi vor Kirke internationalt set og svækker den Mulighed for Fællesskab, som disse Melodier er et vigtigt Mid- del til at levendegøre. Det er for den, der er interesseret i disse Spørgsmaal, sørgeligt at se, hvilken Afstand der er lagt mellem de nordiske Kirker gennem den helt afvigende Udvikling af Melodispørgsmaalet, som ikke mindst de nye norske og svenske Koralbøger bærer Vidne om, og som enhver kan konstatere ved en Radiotransmission af svensk Gudstjeneste. Men skal vi kun- ne naa til mere Samling i dette Spørgsmaal, som der i Tyskland har været stærke Bestræbelser i Gang for, maa det blive gennem større Respekt over for de fastslaaede Former og mindre Fri- hed for det enkelte Land til at forme Sangen efter sit Behov, selv om det sker med en Thomas Laubs enestaaende Finsans. Det kan synes vel meget Fremtidsmusik at ville gøre et saadant Synspunkt gældende, men det bør være en Forpligtelse for os, der i Laubs Aand opfatter Kirkesangen som noget, der er til for at tjene, at være med til at holde det levende.

Hvor lidt eller meget, der i Praksis kan indvendes mod Laubs Melodiredaktioner, er ikke afgørende. Hovedsagen er, at man ikke i misforstaaet Tro paa at tjene Sagen, søger at holde en aaben Drøftelse af Spørgsmaalet nede. Laubs Redak- tioner er virkelig gennemgaaende saa velmotiverede, at de taa- ler en objektiv kritisk Vurdering, og hvor de ikke er det, gavner man ingen ved at søge at tilsløre det. At man erkender Pro- blemerne er jo ikke ensbetydende med, at man straks søger at ændre mest muligt i Praksis; men med den Rolle, det histo- riske Moment har spillet i Agitationen for de gamle Melodier, kan det ikke siges at være uvæsentligt, at man søger mest mulig Tilslutning til de originale Former eller »klassiske« traditionelle Varianter.

Paa dette Punkt, Drøftelsen af Laubs Restaureringsarbejde, synes jeg, Hamburger i nogen Grad svigter. Han har ganske vist flere Steder klart gjort Rede for visse principielle Proble- mer (saaledes det rytmske Problem S. 43 f). Men oftest følges den fremførte Tvivl af en Række Modbetragtninger, der dels virker afsvækkende, dels direkte uheldige, fordi de kan give

Læseren Indtryk af, at Mesterens Ufejlbarlighed for enhver Pris skal reddes, hvad dog næppe er tilsigtet. Der er dertil en alt for stor Trang til at *generalisere* saavel Forsvaret for Laubs Ændringer som eventuelle forbigaaende kritiske Bemærkninger. Det hedder f. Eks. (S. 41): »De gamle Melodier var jo formet efter tyske Ord — eller gammel-danske; de maatte nu omformes efter danske Ord — og i alle Tilfælde efter nutidig-danske. Og saa gennemgribende var den Tilpassningsproces, som af *den Grund* blev fornøden, at næppe en eneste af de gamle Former, Laub stødte paa under sin Forsken, kunde passere ganske uden Ændringer ikke blot rytmisk, men ogsaa melodisk«. Jeg har fremhævet Ordene »af den Grund«, fordi der heri ligger en Begrundelse, som er ganske uholdbar. Undersøger man Laubs rytmiske og melodiske Indgreb, er det ikke mange af dem, der kan føres tilbage til rent sproglige Aarsager. Generaliseringen er absolut uberettiget. »Hvad Laub har gjort, har i Princippet alle tidligere Koralbogsudgivere gjort« (S. 43). Ja vel, mange af dem har redigeret ret frit, men de har arbejdet ud fra en levende Tradition, har ikke som Laub grebet tilbage og begrundet deres Standpunkt med udførlige historiske Fremstillinger. Laubs: »For den, der har Aanden, gælder Loven ikke« er et farligt Princip, naar det gælder Gengivelsen af de gamle Melodier, — ikke naar det gælder hans egne! — for Aanden er aldrig helt den samme efter 3—400 Aars Forløb, trods alt muligt Fællesskab. — Der er, forekommer det mig, i det Afsnit hvor Hb. tager Stilling til det rytmiske Problem (S. 41—46), saa mange Omsvøb og Forbehold, at den forbigaaende mere klare Tale ganske tilsløres.

En positiv Kritik, d. v. s. en Kritik, hvis Formaal først og fremmest er at tjene Sagen, ikke gennem en Slaaen af paa Kravet om Kritikens Objektivitet, men gennem en Konkretisering og Frugtbargørelse af Kritiken, en saadan positiv Kritik er nødvendig, baade af Hensyn til Sagens stadige Vækst, og fordi ellers en negativ Kritik vil have alt for gode Vilkaar. Naar f. Eks. den som historisk Forsker fortjente Pastor Widding i historiserende Aversion mod Laub opstiller et helt ukommenteret Skema over Laubs Afvigelser fra Originalformerne, saa er dette ganske god Kritik, naar der intet Forsøg gøres paa at se nogen Mening i Laubs Ændringer. Heroverfor er positiv Imødegaaelse — som tildels i knap Formsket i »130 Melodier« — ikke blot paakrævet, men nød-

vendig, selv om der endnu er dem, der hellere vil stikke Hovedet i Busken. Den Afstandtagen ogsaa fra den indefra kommende, positive Kritik, som flere Gange skinner frem hos Hamburger, maa unægtelig undre hos en Mand af hans Indsigt og Kvalifikationer. Næsten pinligt virker det, naar der endog et enkelt Sted (S. 121) gøres Forsøg paa at skyde Arbejdet med disse fundamentale Problemer usaglige Motiver i Skoene. Det er en for absurd Tanke, at nogen med virkeligt Kendskab til Laubs enestaaende Betydning skulde arbejde med disse Ting for at kunne overgaa Laub.

Der er, mens vi er ved Betænelighederne, endnu et Punkt, hvor jeg synes, vi skal være paa Vagt. Det er over for den Tendens til Selvretfærdighed, om man vil Farisæisme, som *kan* gøre sig gældende hos os, og som Hamburgers Bog heller ikke er helt fri for. Naar der f. Eks. (S. 46) til Modstanderne udslynges et: »Hellere have taget Fejl med Laub, end have haft Ret med Jer,« saa er det vanskeligt at se, hvilket fornuftigt Formaal en saadan Udtalelse tjener. Det virker som en Videreførelse af den Stejlhed, som var et af de levende — og nødvendige — Træk i Laubs Personlighed, men som ikke virker saa heldigt, naar det overføres til Bevægelsen ved en Forveksling med den *Fasthed* i Principperne, som er af helt anden Art. Laub har selv lejlighedsvis kunnet strejfe en lignende Tankegang, især et Sted i »Musik og Kirke« (S. 175), der altid har stødt mig som lidet stemmende med Tendensen i Laubs hele Virksomhed iøvrigt. Det er, hvor han siger: »Lad dem arbejde i deres Kirker, — de er sagtens de mange, — og os i vore. — — Jeg er ikke bange; får vi ikke de fleste, jeg er vis på, vi får dem, vi regner for de bedste.« Det er jo en Tilbøjelighed til Farisæisme i Slægt med den, der trives saa godt i mange smaa indremissionske og grundtvigske Samfund — tidehvervske og oxfordske vist med for den Sags Skyld —, men som vi bør holde os fra Livet efter bedste Evne. Laub har selv et andet Sted (i Slutningen af Forordet til »Dansk Kirkesang«) paa den smukkeste Maade udtrykt det fælleskirkelige Syn, som vi maa samles om, naar han slutter: »Mit højeste Ønske er netop, at disse Melodier skal komme alle danske Kristne ved!« »Dansk Kirkesang« maa aldrig blive en Sag for en lille udsøgt Kreds, men maa være hele den danske Kirkes Sag. Vi opnaar ikke dette ved at fire paa vore Standpunkter — saa er det ikke længere »Dansk Kirkesang« — men heller ikke ved at betragte

vore Modstandere eller Ikke-Tilhængere som paa Forhaand dømt. Jeg tror, vi er kommet over den første grundlæggende Periode i »Dansk Kirkesangs« Tilværelse, hvor en stærk Agitation var nødvendig for at vinde Ørenlyd, og ind i en anden, stilsfærdigere Periode, præget af roligt Arbejde og støt Vækst. Vi undgaar herunder hverken Modstand eller Kritik, men vi kan haabe paa og forvente en loyal og saglig Modstand og Kritik, naar vi stiller det samme Krav til os selv. Hvad det gælder om at faa til at gaa op for Kirken, er ikke, at vore Melodier er saa meget bedre, og de gængse saa meget daarligere, men at den laubske Bevægelse er et ganske naturnødvendigt Sidestykke til den grundtvigske Salmefornyelse, ikke Enkeltmands Lyst og Villie, og at Reformen *maa* og *vil* komme, om den danske Kirke ellers faar en god Fremtid. Det, der kan drøftes, er paa hvad Maade, i hvilket Tempo, og i hvilken Grad Fornyelsen skal føres igennem, og det kan give Problemer nok. Men vi bør sikkert, ikke mindst af Hensyn til den Sag, vi ønsker at tjene, vogte paa, at der slaas mindst muligt i Stykker, selv om der gaas frem efter et bevidst Maal. —

Der er her navnlig taget Stilling til de Spørgsmaal, som vedrører Kirkesangen, baade fordi det er dem som paa dette Sted naturligt maa staa i Forgrunden, og fordi de i det hele taget maa anses for de centrale i Bogen. Der kunde ogsaa være Grund til at omtale flere af de andre Afsnit, saaledes det udmærket orienterende Kapitel om Folkeviserne, hvor jeg blot synes Folkeviseforskning og Folkevisbearbejdelse ikke er holdt tilstrækkelig klart ude fra hinanden. Naar det saaledes siges: »Over alle historiske og teoretiske Overvejelser staar imidlertid altid Spørgsmaalet om *Værd*«, saa er dette Synspunkt jo uanvendeligt over for den grundlæggende Forskning, og ikke uden videre anvendeligt, selv om Bearbejdelsesmomentet er klarere fremhævet (og opfattet), end det er Tilfældet med Laubs Rekonstruktioner. Laub har jo indført sine melodiske og rytmiske Rettelser ikke alene, fordi han fandt dem musikalsk bedre, men ogsaa fordi han ansaa dem for historisk mere rigtige; og herom kan der rejses berettiget Tvivl.

Af det meget positive, der endnu kunde siges om Hamburgers Bog, vil jeg blot fremhæve Enkeltheder som den morsomme Sammenstilling af Gebauers og Laubs Udtalelser (S.16), de værdifulde Redegørelser for Laubs Forhold til Mænd

som Kade (S. 47 ff.), Rørdam (S. 19 ff., 50 ff.) og Carl Nielsen (S. 77 f., 89 ff.), eller de smukke og rigtige Bemærkninger om »Kimer, I Klokker« (S. 85). En Side ved Bogen vil jeg gerne særligt fremhæve; det er den velgørende Taktfølelse, hvormed Hamburger behandler Spørgsmaal, som kræver en vis Varsomhed i Fremstillingen. Den røber sig adskillige Steder, saaledes ved Omtalen af »Der er et yndigt Land« (S. 93 f. — Krøyers Melodi synes mig dog for haardt angrebet, naar den gøres til »en af de falskeste blandt alle falske Folkesange«) eller af Laubs Forhold til Docentkonkurrencen (S. 147 f.). —

Det er godt, at vi har faaet denne Bog, og vi har Grund til at være Hamburger taknemlige for den. Den kunde maaske paa enkelte Punkter — trods sit populære Anlæg — have taget lidt fastere om Problemerne, men den giver en Mængde Oplysninger, mange gode orienterende Redegørelser og personlige Vurderinger, og først og fremmest et smukt og levende Indtryk af Laub selv og hans store Betydning for det danske Folk og den danske Kirke.

Jens Peter Larsen.
